

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATINDAĞI NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ
INSTITUTI**

**Filologiya fakulteti
Qaraqalpaq tili kafedrası
5111300 – Ana tili hám ádebiyatı
(Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı) baǵdarı 4v-kurs talabası
Daljanova Nawrizguldin**

PITKERIW QÁNIGELIK JUMISI

**TEMA: Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqallarında antonim sózlerdiń
qollanılıwı**

Talaba:	_____	N Daljanova
Ilimiy basshı:	_____	f.i.k. B. Qurbanbaeva
Kafedra baslıǵı:	_____	f.i.k. E. Allanazarov

Kafedranıń 2019-jıl 10-maydagı májilis qararı menen qorǵawǵa ruxsat berildi (12-sanlı protokol)

Nókis - 2019

**Mámleketlik attestaciya komissiyasınıń
QARARÍ:**

5111300 – Ana tili hám ádebiyatı (Qaraqalpaq tili hám ádeiyatı) baǵdarı 4v – kurs
studenti **Daljanova Nawrizguldin** Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqallarında antonim
sózlerdiń qollanılıwı » temasındaǵı pitkeriw qánigelik jumısına

«_____»

Bahası qoyılsın

MAK baslıǵı:

(f.i.sh.) _____ qolı

MAK aǵzaları:

(f.i.sh.) _____ qolı

(f.i.sh.) _____ qolı

MAK xatkeri:

M.Mambetmuratova

Joba:

Kirisiw_____	4-10
--------------	------

I BAP. Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqallarında antonim sózlerdiń

qollanıwı _____	11
1. Atlıq antonimler_____	11-14
2. Kelbetlik antonimler_____	14-27
3. Sanlıq antonimler_____	27-28
4. Almasıq antonimler _____	28
5. Feyil antonimler_____	28-34
6. Ráwish antonimler _____	34-35
7. «Bar», «joq» modal sózlerden bolǵan antonimler _____	35-37

II BAP. Naqıl-maqallardı oqıtıwda aldınıuǵı pedagogikalıq texnologiya

usıllarınan paydalanıw_____	38
1. «Aqılıy hújim» usılı_____	39-40
2. «Bilemen, bilgim keledi, bilip aldım» usılı_____	40-41
3. «Romashka» usılı_____	41
Kishi toparlarda islew_____	42-44
5. «Debat» usılı_____	44-46
6. «Birew - birewge úyretedi» usılı_____	46-47
Juwmaq_____	48-52
Paydalanılǵan ádebiyatlar_____	53-54

KIRISIW

Naqıl - maqallar xalıqtıń ásirler boyı puxtalap, atadan - balaǵa, ótkerip saqlap kelgen hasıl ǵáziynesi. Onı ózleriniń miynet tájiriybeleriniń jıyınıǵı, ádiwli oy pikirleriniń túyini, danalıq sóz marjanlarınıń tot baspaytuǵın tıǵını iretinde jetilistirgen.

Naqıl - maqallar kóbinshe poetikalıq formaǵa iye boladı. Sonlıqtan, olar mázi aytıla beretuǵın jay sózlerdey shubalańqı bolmaydı. Tili ótkir hám oǵada kórkem boladı. Naqıl - maqal qollanbay sóyleytuǵın adam joq.

Qaraqalpaq halıq naqıl - maqallarınıń atqaratuǵın xızmeti de, basqa xalıq naqıl-maqallarındaǵıday adam menen adam arasındaqı qarım - qatnaslardı kórsetedi. Sonıń menen qatar jámiyetlik hám tábiyat qubılısları menen úrp - ádet, salt - sana, tálim - tárbiya, jámiyetlik moral minez - qılıq normaların bir sóz benen aytqanda, xalıq turmısınıń aynası, adamgershilik qaǵıydalarınıń shejiresi sıpatında qalıplesken. Naqıl - maqallarda ayılmaytuǵın sóz, ashılmaytuǵın sır joq, derlik. Turmısta bar waqıyaların bárińinde ózine ılayıqlı boyawı, ornı, bahası beriledi.

Qaraqalpaq xalıq naqıl - maqallarında jaqsılıq penen jamanlıq, dos penen dushpan, ashshı menen dushshı, hadal menen haram, sanalılıq penen sadalıq usaǵan tolıp atırǵan turmıs detalları salıstırılıp sóz etiledi.

Naqıl - maqallarda miynetti súyiw, ilim - óner, bilim alıwǵa shaqıradı. Hár isti óz waqtında islewdiń áhmiyetin túsindiredi.

Naqıldıń qurılısındaǵı sózler dál anıq máni bildiredi. Sonlıqtan, ondaǵı sózler tıńlawshıǵa aqıl, úgit - násiyat sıyaqlı esitilip, hesh qanday túsinikti talap etpeydi.

Al maqaldıń qurılısına kirgen sózler awıspalı, astarlı máni ańlatadı. Sonlıqtan, ondaǵı sózlerdiń mánisi hárqanday jaǵdayǵa baylanıslı awıstırılıp qollanıwǵa, túsiniwge bola beredi. Onda ım - isharat, tımsallap sóylew basım boladı. Mısalı: «Qızım saǵan aytaman, kelinim sen tıńla» sıyaqlı qulaq - qaǵıs arqalı iske asırıladı.

Maqalǵa tán taǵı bir qásiyet, ol tuwra ǵápti tek tımsal ǵápke almasteradı. Geypara jaǵdayda zattıń atın atamaydı. Biraq, shártli túrde basqa zat arqalı

jetkeredi. Ulıwma alǵanda bulardıń birewi turmıstı anıq naqma - naq kórsetse, ekinshisi astarlı awıspalı mánide súwretleydi.

Xalqımızdıń ruwxıy mádeniyatınıń qunlı esteligi, onıń bay miyrası folklorlıq shıǵarmalardıń til ózgesheligin úyreniw leksikamızdıń tariyxıy rawajlanıwı, tildıń basqa da ózgesheliklerin izertlewde úlken áhmiyetke iye.

Haqıyqatın alıp qaraǵanda folklorlıq shıǵarmalar - bul sol xalıqtıń ózi dóretken mádeniyatı, turmısı, kózqarası tariyxın úyreniwde bay dereklerden bolıp tabıladı. Sebebi, bul shıǵarmalardıń mazmunında xalıqtıń kún - kórisi, miynetine jámiyetlik turmıstaǵı dástúrlerge baylanıslı temalar úlken orındı iyeleydi.

Qaraqalpaq xalqınıń ótmishtegi tariyxı, kórkem óneri, kún kóriw jaǵdayları, úrp - ádetleri, milliy dástúrleri hám t.b. menen baylanıslı sózler jıynaǵı qaraqalpaq tiliniń turmıslıq leksikasın quraydı. Xalıqtıń súyip aytatuǵın qosıqları, jedel qollanılatuǵın naqıl - maqalları, jumbaqları, aytısları, tolǵaw - termeleri, ertekleri menen dástanları usı leksikaǵa baylanıslı sózlerge oǵada bay.

Naqıl - maqallar tek ádebiyat ilimine ǵana emes, til ilimine de ortaқ.

Demek, folklorlıq shıǵarmalardıń til ózgesheligin úyreniw - qaraqalpaq tiliniń ulıwma xalıqlıq til bolıp qalıplesiw kózqarasında, onıń basqa xalıqlar menen óz - ara qatnaslarında, mádeniy tariyxındaǵı ornın belgilewde, sonday - aq xalıqtıń materiallıq hám ruwxıy mádeniyatın joqarı dárejege kóteriwde áhmiyetli bolıp tabıladı.

Hár bir xalıqtıń mádeniyatı onıń turmısı menen tutas baylanıslı bolıp, ol qońsılas basqa xalıqlardıń turmısınan, mádeniyatınan kóp táreplerinen ajırılıp turadı. Bul ózgeshelikler tilde de óz sáwleleniwin tabadı.

Qaraqalpaq xalqınıń turmısına baylanıslı sózlerdi tolıǵı menen jıynaw hám úyreniw tek ǵana ilimiy - teoriyalıq emes, úlken ámeliy áhmiyetke de iye. Sebebi, turmıs haqıyqatlıǵınıń kóp qırlı jaqların kórsetiwshi túsiniqlerdi bere otırıp, turmıslıq leksika xalıqtıń materiallıq mádeniyatı, onıń házirgisi hám tariyxıy ótmishi menen tanıswǵa múmkinshilik beredi. Bul isti oydaǵıday etip orınlawda xalqımızdıń bir neshe ásirlerden berli qollanıp kiyatırǵan naqıl - maqallarınıń da girewli ornı bar dep ayta alamız.

a) Qaraqalpaq til biliminde naqıl - maqallardıń izertleniwi. Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretpesiniń ajıralmas bir bólegi bolǵan naqıl - maqallardı izertlew, toplam etip basıp shıǵarıw ǵalaba xalıqlıq iske aylandı. Bunda professor N.A.Baskakovtıń úlken úlesi bar.

Ol 1926 - 1946 - jıllar aralıǵında Qaraqalpaqstanńnıń barlıq rayonlarında bolıp, etnografiyalıq hám dialektologiyalıq izertlewler júrgizdi. Usı izertlewleriniń juwmaǵı iretinde 1951 - jılı qaraqalpaq tiliniń birinshi toımın baspadan shıǵardı. Bul tomda 700 den aslam naqıl - maqallardıń úlgi, qaraqalpaq hám rus tillerinde berilgen. Bunıń eń bir áhmiyetli jeri, qaraqalpaq xalqınıń ádebiy miyrasların basqa milletlerge tanıstırıw menen birge, keleshekte naqıl - maqallardı rus tilinde toplam etip tayarlaw, kerek bolǵan jaǵdayda tayar turǵan material iretinde qabıllawǵa boladı.

Sonıń ishinde naqıl - maqallardı jıynawǵa kóbirek kewil bólgen filologiya ilimleriniń doktorı, professor Q. Ayımbetov boldı. Ekspeditsiya qatnasıwshıları filologiya ilimleriniń doktorı N. Japaqov, filologiya ilimleriniń kandidatları Q.Mambetnazarov, A.Alımov, ilimiy xızmetkerler (marhum O. Erpolatov M.Nizamatdinov), A.Qojıqbaev, J.Qoshniyazov, T.Niyetullaev hám taǵı basqalar tárepinen qaraqalpaq awızeki dóretpeleriniń barlıq úlgi, boyınsha bay materiallar toplandı. Jıynalǵan materiallardıń ishinde naqıl - maqallar hám terme - tolǵawlar menen sol dáwirde dórep atırǵan jańa naqıl - maqallar, aforizmler de bar. Taǵı da usılǵa qosa, sektordıń ilimiy xızmetkerleri hár jılı jobalı túrde respublikanıń belgili bir zonasında ilimiy komandirovkalarda bolıp ayırım máselelerdi anıqlaw, tolıqtırıw, hár janrdı óz aldına jazıp alıw, ayırım naqıl - maqallardıń variantları, dialektlik ózgeshelikleri, payda bolıw dáwiri tariyxıy jaǵdaylar menen baylanısıw máselelerine shekem anıqlaw názerde tutıldı.

Sonıń menen birge, ádettegishe awızeki xalıq dóretpelerin jıynawǵa respublikanıń barlıq mektep oqıwshıları, muǵallimler kollektivi menen ayırım óz betinshe qızıǵıwshılar kóp járdem kórsetedi. Hár jılı sektordıń adresine oqıwshılar menen muǵallimlerden hár túrli qızıqlı sorawlar, ózleri jıynaǵan bahalı materiallar kelip túsedı. Máselen, 1962 - jılı T.Genjemuratov (Taxtakópir) «Turmis salt

qosıqları hám naqıl - maqallar», usı jılı Á. Sharibaev (Nókis) «Qaraqalpaq naqıl - maqalları» degen at penen 1331 naqıl - maqallardı jıynap onı óz betinshe alfavit boyınsha tártiplestirgen. Azat Ábdıqalıqov (Nókis) «Qaraqalpaq naqıl - maqalları», Wó. Nurǵaliev (Shomanay) «Qaraqalpaq naqılları», 1963 - jılı A.Qulımbetov (Xojeli), «Qaraqalpaq naqıl - maqalları» dep bulda alfavit tártibi boyınsha sistemalastırıp tapsırdı. Bulardan basqa da arnawlı tema qoyılmay folklordıń basqa janrları menen qosa jazıp alınǵan naqıl - maqallar da az emes. Biraq usılarǵa qarap, qaraqalpaq naqıl - maqalları tolıq jıynalıp bolındı degen pikir tuwmawı kerek. Sebebi, naqıl - maqal kún sayın turmıstıń talabınan tuwılıp qatarı kóbeyip otıradı. Usı prosessti esapqa alıp filologiya ilimleriniń doktorı, professor Q.Ayımbetov bılay deydi: «Qaraqalpaq naqıl sózleri tolıǵı menen ele jıynalǵan joq, onı tolıǵı menen jıynaw múmkin emes». Bunı úzliksiz jıynaw, úyreniwdi talap etetuǵın sarqılmas ǵáziyne dep qaraw dıqqatqa ılayıq.

Qaraqalpaq xalıq naqıl - maqalları Q.Ayımbetovtıń baspaǵa tayarlawı menen óz aldına 1950 - 1956 - jıllarda eki ret kitapsha bolıp shıqtı. Oǵan bes júzden aslam eń jaqsı qaraqalpaq xalıq naqıl - maqallarınıń úligerin jibergen. Toplam jámiyetshiligimiz tárepinen qızǵın quwatlanıp, sol tiykarda bir qatar ilimiy maqalalar da shıqtı. Bulardıń kópshiligi «atalar sózi, aqıldıń kózi» bolǵan xalıq danalıǵın tolıqtırıp taǵı da shıǵarıwǵa qozǵaw saldı.

Qaraqalpaq naqıl - maqallarınıń basım kópshiligi derlik eki hám kóp qatarlı bolıp keledi. Qaraqalpaq til iliminiń basqa da tarawları menen bir qatarda, leksikologiya tarawında ilimiy kózqarastan arnawlı izertlengen tilimizde tujırmalı, juwmaqlı oy beretuǵın naqıl - maqallar haqqında da pikirler aytıw tilshi - ilimpazlardıń dıqqatınan shette qalmaǵan. Naqıl - maqallardıń izertleniwi haqqında sóz etkenimizde onıń tómendegi miynetlerde sóz etilgenin kóremiz.

Qaraqalpaq til iliminde naqıl - maqallar haqqında dáslepki ilimiy pikirler professor E.Berdimuratovtıń miynetlerinde sóz etilgen. Onıń joqarı oqıw orınlarına arnalǵan sabaqlıǵında frazeologiyaǵa arnalǵan bóliminde naqıl - maqallardı

фразеологиялық сөз дизбеклерінің қатарында қарайды.¹ Ол өз миында нақыл - мақалдарда фразеологиялық сөз дизбектері сыйақы компоненттері қатаң тәртіпте орналасқан, формасы, құрылысы жағынан тұрақты сөз дизбеклерінің құрамында қарауға болады деген пікірді айтты. Илимпаздың 1988 - жылы баспадан шыққан миында де нақыл - мақалдардағы өз пікірлерінің ұлымына түрде айтты.²

Профессор А.Бекбергенов қарақалпақ тілінің стилістикасына арналған миында көркем шығармаларда нақыл - мақалдардың стилістік қолланылуында тоқтайды.³

Қарақалпақ нақыл - мақалдарының жинау, жинау, анықтау, анықтау мәселесінде ұлкен жұмыс алып барған импоз Т.Ниятуллаев. Ол қарақалпақ нақыл - мақалдары бойынша кандидаттық диссертация жазды. 1978 - жылы қарақалпақ фольклорының көп томының нақыл - мақалдарға арналған IV томды баспаға таярлаған.⁴

Сондай - ақ, нақыл - мақалдардағы ылыми мақалалар журналы беттерінде де жарық көрді. Қарақалпақ халық нақыл - мақалдарында Х.Өтениязовтың мақаласы бар.⁵ Бұнда авторы қарақалпақ халық нақыл - мақалдарында турмыстық лексиканың қолланылуында сөз етеді. Бұл мақалада авторы турмыстық лексикаға байланысты сөздерді нақыл - мақалдардан іздей отырып, оларды халықтың киім - кешектері, кеште - нағыз аттарына, азық - азықтар, ұй - үскенелері, миында қарал - сыймандары, халықтың миллий ұрп - әдеттері, дәстүрлеріне байланысты топарларға бөліп қарайды.

Ш. Абдиназимовтың мақаласында Махмуд Қашғаридың Девону - лұғат - ит - түрк миындағы нақыл - мақалдар менен қарақалпақ тіліндегі ұшырасатынын нақыл - мақалдар салыстырып үйренілген.⁶ Мақалада авторы қарақалпақ тіліндегі нақыл - мақалдардың Махмуд Қашғаридың сөзлігінде де ұшырасатынын мысалдар менен дәлелдейді. Қазақ тілі ылімінде А.Болғанбаевтың қазақ тілінің лексикологиясына

¹Бердимуратов Е., Дәулетов А. Хәзіргі қарақалпақ тілі. Фонетика, лексикология. Нөкіс, 1979.

²Бердимуратов Е., Дәулетов А. Тіл билимине киріспе. Нөкіс, 1988.

³Бекбергенов А. Қарақалпақ тілінің стилістикасы. Нөкіс, 1990.

⁴Ниятуллаев Т. Қарақалпақ фольклоры. IV том, Нөкіс, 1978.

⁵Өтениязова Х. Қарақалпақ нақыл-мақалларында турмыстық лексиканың қолланылуы хақында. ӨзРИА ҚҚБ Хабаршы, Нөкіс, 2000, №5.

⁶Абдиназимов Ш. Махмуд Қашғаридың Девону - лұғат - ит - түрк мийнети хәм қарақалпақ тіліндегі айырым нақыл-мақаллар. ӨзРИА ҚҚБ, Хабаршы. Нөкіс, 2006, №4.

arnalğan sabaqlıqta toqtalğan. Naqıl - maqallardı frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń qatarında alıp qaraydı.⁷

Ózbek til iliminde N.Jumatovanıń jurnalda jarıq kórgen maqalasında ózbek xalıq naqıl - maqallarında reń menen baylanıslı bolğan obrazlar haqqında sóz etilgen.⁸

Ulıwma, naqıl - maqallar qaraqalpaq til iliminde de, túrkiy tilles xalıqlardıń tilinde de izertlengen temalardıń qatarınan orın aladı.

Naqıl - maqallar tek ǵana qaraqalpaq ádebiyatında emes qaraqalpaq til biliminde de belgili dárejede izertlendi.

Tilshi alım J.Eshbaev «Qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq sózligi» atamasındaǵı kitabında naqıl - maqallargá ayrıqsha toqtaǵan. Avtor bul miynetinde naqıl - maqallardıń frazeologiyalıq sóz dizbeklerine ulıwmalıq jaqın táreplerin, leksika - grammatikalıq ayırmashılıq belgilerin atap kórsetedi.

Belgili tilshi alım E.Berdimuratov qaraqalpaq tiliniń leksikologiyası boyınsha jazǵan miynetlerinde N.M.Shanskiydiń klassifikasiyasına tiykarlanıp, naqıl - maqallardı frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń tórtinshi bir túri retinde qaraydı.

Qazaq tilinde bolsa naqıl - maqallar Á.Hasenovtıń «Til biliminiń teoriyalıq jáne ámeliy máseleleri» degen kitabında «Frazeologiyalıq sóylemsheler» degen atama menen frazeologizmlerdiń bir túrine kirgiziledi.

Qazaq ilimpazı A.Nurmaxanovtıń «Naqıl - maqallar frazeologizmlerdiń ajıralmas bólegi sıpatında» degen maqalasında naqıl - maqallar haqqında maǵlıwmatlar keltirgen.

O.Bekbawlov hám T.Niyetullaevlardıń «Áyyemgi túrkiy naqıl - maqallarınıń házirgi qaraqalpaq tilindegi ekvivalentleri» atamasındaǵı maqalası járiyalandı. Olar Maxmud Qashǵariydiń «Devonu luǵat - it turk» miynetindegi naqıl - maqallardı házirgi qaraqalpaq tilindegi naqıl - maqallar menen salıstırǵan.

⁷ Болғанбаев Ә. Қазақ тилинің лексикологиясы. Алматы, 1988.

⁸ Жуматова Н. Ўзбек халқ мақолларидаги ранг билан боғлиқ рамзий образлар. Ўзбек тили ва адабиёти журнали. Тошкент, 1977, №6.

Ózbek tilshi alımı N.Jumatovaniń «Ózbek xalıq maqallarındaǵı reń menen baylanıslı simbolikalıq obrazlar» degen maqalası járiyalandı. Ol maqalasında «aq, qara» sózleriniń qanday mánilerde qollanılatuǵınına ayrıqsha toqtap ótedi.

Sonday - aq, ózbek tilshi alımı B.Juraevaniń «Naqıl - maqallarda sinonimiya hádiyesi» degen maqalası járiyalandı. Ol maqalasında mazmunlıq jaqtan bir - birine jaqın naqıl - maqallardı izertleydi.

Sonday - aq, naqıl - maqallarǵa baylanıslı J.Eshbaevtıń «Naqıl - maqallardıń kórkem obrazlılıǵı» degen maqalası shıqtı.⁹

Ámiwdárya jurnalında Q.Ayımbetovtıń «Naqıl - maqallar sózligi» shıqtı.¹⁰

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Qaraqalpaq til bilimi kafedrasınıń izleniwshisi Marat Xojanov «Qaraqalpaq frazeologizmleri hám naqıl - maqallarında ornitonimlerdiń qollanıwı» degen temada maqala járiyaladı.¹¹ Avtor bul maqalasında quslardıń atı menen baylanıslı dóregen frazeologizmler hám naqıl-maqallar haqqında sóz etken.

⁹ Ешбаев Ж. Накыл-мақаллардың көркем образлылығы. Еркін Қарақалпақстан газетасы. 1994 - жыл, 23 - август.

¹⁰ Айымбетов Қ. Накыл-мақаллар сөзлиги. Әмиўдәрья, 1972, №8 72 - 78 - бетлер. Айымбетов Қ. Накыл-мақаллар сөзлиги. Әмиўдәрья, 1972, №9 113 - 119 - бетлер.

¹¹ Хожанов М. Қарақалпақ фразеологизмлері ҳәм нақыл-мақалларында орнитонимлердиң қолланылыўы. Әмиўдәрья журналы. 2012, №2, 105 – 107 - бетлер.

I BAP. Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqallarında antonim

sózlerdiń qollanılıwı

Naqıl - maqallarda ayılajaq oy - pikir qısqa tujırmılı etip beriletuǵın bolǵanlıqtan, sóz shaqapları júdá ónimli substantivlesip keledi hám quramındaǵı sózler antonim túrinde jiye qollanıladı. Naqıl - maqallardıń tilin analizlep qaraǵanıımızda sóz shaqaplarınıń kópshiliginiń antonim túrinde yaǵnıy qarama - qarsılı mánide keliwin jiye ushıratıq. Sóz shaqaplarınan atlıq, kelbetlik, almasıq, sanlıq, feyil, ráwish hám «bar», «joq» modal sózleri antonim túrinde jiye qollanıladı.

1. Atlıq sózler óz-ara antonim bolıp keledi.

a) Anıq atlıqlar antonim bolıp qollanıladı.

Mısalı: 1. Jolbarıstıń erkegi de mal aladı,

Urǵashısı da mal aladı. (46 - bet)

2. Sıyırdıń shaqına ursañ,

Tuyaǵı sırqıraydı. (48 - bet)

3. Gúli ushın tikenekti de suwǵarasań. (37 - bet)

4. Kúnniń batısına júrme,

Tańnıń atısına júr. (108 - bet)

5. Eńkeygege eńkey,

Basıń jerge tiygenshe,

Tikeygege tikey,

Basıń kókke tiygenshe. (105 - bet)

6. Atın ayaǵan jerge qaraydı,

Qusın ayaǵan kókke qaraydı. (54 - bet)

7. Dostıń awırsa kúyin,

Dushpanıń awırsa súyin.

Dostıń kewline qarap,

- Dushpanğa kúlki bolma. (192 - bet)
- b) *Abstrakt atlıqlar antonim bolıp keledi.*
- Mısalı: 1. Ashıw aldınan keledi,
Aqıl sońınan keledi. (103 - bet)
2. Ashıw - dushpan, aqıl - dos,
Aqılıña aqıl qos. (104 - bet)
- «Uwayım - táwekel» abstrakt atlıqları óz - ara antonim bolıp keledi. Mısalı:
Uwayım túbi teńiz,
Bataşań da keteseń,
Táwekel túbi qayıq. (105 - bet)
- «Jaqsılıq - jamanlıq» sózleri antonim boladı.
Mısalı: 1. Jaqsılıq jerde qalmas,
Jamanlıqtı durıs qılma. (115 - bet)
- «Ótirik - ıras» sózleri antonim bolıp keledi.
Mısalı: Ótiriktiń quyrıǵı bir tutam,
Ótirik penen ırastıń arası tórt eli. (99 - bet)
- «Úy - dúz» sózleri antonim boladı.
Mısalı: 1. Qızdıń ózi úyde, qılıǵı dúzde. (95 - bet)
- «Túsiń - ońıń», «ǵargıs - atlıq» abstrakt atlıqları antonim bolıp keledi. Mısalı:
1. Túsińde qorıqsań,
Ońıńda quwanasań. (108 - bet)
2. Jamanğa ǵargıs bolmasa,
Algıs joq. (107 - bet)
- «Sabırlılıq» sózi menen «biysabırlıq» sózi antonim boladı.
Mısalı: 1. Sabırlılıq kewil naǵıshı,
Biysabırlıq shaytan isi. (111 - bet)
- «Baylıq - joqlıq» sózleri antonim boladı.
Mısalı: 1. Baylıq murat emes,
Joqlıq uyat emes. (226 - bet)
- «Turpayılıq - álpayımlıq» sózleri óz-ara antonim boladı.

Mısalı: 1. Turpayılıq etip,
Álpayımlıq izleme. (113 - bet)

Sonday - aq, naqıl - maqallarda «beresin - alası» sózleri óz-ara antonim túrinde qollanıladı.

Mısalı: 1. Beresini - alası úzedi. (143 - bet)
2. Beresige besew kóp,
Alasığa altaw az.

Aqılsız aqmaq nadanğa,
Altın sózdiń parqı az. (154 - bet)

«Ońarıń - ońbasıń» sózleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Ońarıńnıń belgisi,
Birińniń tonın biriń kiy,
Ońbasıńnıń belgisi,
Biriń shayan, biriń miy. (103 - bet)

«Joqshılıq - toqshılıq» sózleri antonim boladı.

Mısalı: Joqshılıq degen jez tırnaq,
Asılsa jibermeydi.
Toqshılıq degen aǵar bulaq,
Baylaǵan menen bógelmeydi. (142 - bet)

«Jańası - gónesi» sózleri óz - ara antonim boladı.

Mısalı: 1. Jip shapannıń jańasınan,
Jipek shapannıń gónesi. (143 - bet)

«Qısı - jazı» sózleri óz - ara antonim boladı.

Mısalı: Qısı menen jup shıǵır,
Jazı menen taq shıǵır.
Aqırında joq shıǵır. (37 - bet)

«Shıǵası - kiresi» sózleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Shıǵası shıqpay,
Kiresi kirmeydi. (127 - bet)

«Algı - bergi» sózleri antonim boladı.

Mısalı: 1. At - tonı bar kisiniń,
Algı - bergisi bar.
Tamağı toq kisiniń,
Taldaq - taldaq júrisi bar. (131 - bet)

s) *Dórendi atlıqlar antonim bolıp keledi.*

- Shılıq qosımtası arqalı jasalğan dórendi atlıqlar ónimli.

Mısalı: 1. Arzansılıq bolsa alarmannan,
Qımbatshılıq bolsa satarmannan insap ketedi. (75 - bet)
2. Barlıq ne degizbeydi,
Joqshılıq ne jegizbeydi. (206 - bet)

2. Kelbetlikler antonim túrinde keledi.

a) *Tiykar kelbetlikler antonim túrinde keledi hám kópshilik jaǵdayda substantivlesip qollanıladı.* Mısalı:

1. Jaqsı sózge jan semiredi
Jaman sózge jan sekiredi. (153 - bet)
2. Jaqsı sınshı jol silteydi,
Jaman sınshı júregińe is túyreydi. (149 - bet)
3. Jaqsı qatın belgisi,
Bılǵarı qılar terini.
Jaman qatın belgisi,
Qarızdar qılar yerini. (132 - bet)
4. Jaqsı sóylegen as jer,
Jaman sóylegen tas jer. (101 - bet)
5. Júyrik at shaban bolmas,
Jaqsı adam jaman bolmas. (58 - bet)
6. Jaqsı isleseń asırdı jerseń,
Jaman isleseń basırdı jerseń. (25 - bet)

Mısalǵa alınğan naqıl - maqallarda bir «jaqsı» kelbetlik sóziniń ózi kóp orında «jaman» sózi menen antonim túrinde kelgen. Bunday tiykar kelbetlikler ónimli túrde qarama - qarsı mánide keliw jaǵdayı bar. Mısalı:

1. Qorqaq kúnde óledi,
Batır bir óledi. (212 - bet)
2. Óli arıslannan tiri tushqan artıq. (206 - bet)
3. Ashshı bolsań uwday bol,
Tiygen jerin kúydirsın.
Dushshı bolsań suwday bol,
Dushpanıń kelip súydirsın. (193 - bet)
4. Ashıw - dushpan, aqıl - dos,
Aqılıńa aqıl qos. (104 - bet)
5. Ashshı menen dushshını tatqan biledi,
Alıs penen jaqındı jortqan biledi. (103 - bet)
6. Qattı júrgen jerińe,
Áste aqırında barasań. (91 - bet)
7. Ayağı úlken sıyǵanın kiyedi,
Ayağı kishkene súygenin kiyedi. (89 - bet)
8. Ashıw aqıl bolmaydı,
Aqıl azıq boladı. (114 - bet)

Joqarıda mısálǵa alınǵan «qorqaq - batır» adamnıń belgisin bildiretuǵın kelbetlik sózler qarama – qarsı mánide kelgen. «Óli - tiri» adamdaǵı biologiyalıq protsesske baylanıslı qollanılǵan. «Ashshı - dushshı» dámge baylanıslı, tórtinshi mısalda bir waqıttıń ózinde, bir qatardaǵı 4 sóz bir - biri menen antonim túrinde jumsalǵan. «Ashıw - aqıl, dushpan - dos». «Qattı - áste» háreketke baylanıslı, «úlken - kishkene» kólemge baylanıslı, «ashıw - aqıl» adamda bolatuǵın protsess. Bul sózlerdiń barlıǵı da antonim túrinde qollanılǵan. Jumısta biz antonim kelbetliklerdi tómendegidey toparlarǵa bólip qaradıq.

1. Adamnıń minez-qılıq belgisin bildiretuǵın kelbetlikler antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Jaqsı bolǵanı qaysı,
Jamandı keshirmegen soń.
Batır bolǵanı qaysı,

Jawdıń únin eshirmegen soń. (107 - bet)

2. Ishek qarın gósh bolmas,

Dushpan hasla dos bolmas. (57 - bet)

Mısaldaǵı «jaqsı - jaman» antonim kelbetlikleri adamnıń belgisin bildirse, «dos - dushpan» sózleri de qarama - qarsı mánide jumsalıp, naqıl - maqallarda bul antonim sózler «dos - qas» túrinde de qollanılǵan.

Mısalı: 1. Tondı pitirgen jılı óziń kiy,

Ekinshi jılı dostıńa ber,

Úshinshi jılı qastıńa ber. (129 - bet)

2. Kóz qorqaq, qol batır. (24 - bet)

2. *Adamnıń kemisligin bildiretuǵın sózler antonim túrinde keledi.*

Mısalı: 1. Qıysıq adam dúziw joldı izlemes,

Dúziw adam qıysıq joldı gózlemes. (81 - bet)

3. *Adamnıń densawlıǵına baylanıslı qollanılatuǵın sózler antonim túrinde keledi.* Mısalı:

1. Bir jilli menen bir saw qosılsa,

Jaǵalasqan jawday boladı,

Eki jilli qosılsa,

Aǵayınli sawday boladı. (166 - bet)

2. Awırıw qádirin saw bilmes,

Ash qádirin toq bilmes. (172 - bet)

Bul mısallarda «jilli - saw», «awırıw - saw» sonday - aq adamnıń sociallıq jaǵdayına baylanıslı qollanılatuǵın «ash - toq» kelbetlikleri de antonim túrinde qollanılǵan.

4. *Adamlardıń sotsiallıq jaǵdayın bildiretuǵın kelbetlik sózler antonim túrinde keledi.* Mısalı:

1. Bay menen quda bolsań shirener,

Jarlı menen quda bolsań tilener. (125 - bet)

2. Bay da bayǵa, quday da bayǵa bolısar,

Jarlı haqqa bolısar. (227 - bet)

3. Bay bolsañ taspa,
Jarlı bolsañ saspa. (104 - bet)
4. Bay soyıwǵa qoy tappay,
Jarlınıń jalǵızın soraydı. (52 - bet)
5. Azın ilekerlep jarlı óter,
Kóbin qarjılamay bay óter. (73 - bet)
6. Toq kekirer,
Bar sekirer,
Bay jekirer,
Ash ókirer. (226 - bet)
7. At qádirin joq biler,
As qádirin toq biler. (39 - bet)
8. At saqlaǵan ash bolar,
Atlanıp ketse toq bolar. (54 - bet)
9. Ash adamǵa sıyırdıń shaqı da jumsaq,
Toq adamǵa qoy góshi de qattı. (62 - bet)
10. Awırıw azabın saw bilmes,
Tósek tartıp jatpaǵansha,
Ash qádirin toq bilmes,
Ashlıq zarın tartpaǵansha. (176 - bet)
11. Ash bala toq bala menen oynamaydı,
Toq bala hesh nárseni oylamaydı. (177 - bet)

Mısallardaǵı «bay - jarlı», «toq, bar, bay - ash», «joq - toq», «ash - toq» kelbetlikleri antonim túrinde qollanılǵan.

5. *Adamnıń minez - qılıq xarakterine baylanıslı qollanılatuǵın kelbetlikler antonim túrinde keledi.*

- Mısalı:
1. Saqıy dos kóbeytedi,
Baqıl mal kóbeytedi. (189 - bet)
 2. Durıs júrgen dúzep júredi,
Buzıq júrgen buzıp júredi. (96 - bet)

Adamnıń arıq, semizligine baylanıslı mınanday kelbetlikler antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Arıq penen semizdiń bawırı bir,
Jaqsı menen jamannıń jambızı bir. (120 - bet)

6. *Dámdi bildiretuǵın kelbetlikler antonim boladı.*

Mısalı: 1. Miyneti qattı bolsa,
Miywası tatlı boladı. (29 - bet)

7. *Kólemdi bildiretuǵın kelbetlikler antonim túrinde keledi.*

Mısalı: 1. Kiyimiń tar bolsa da,
Peyliń keń bolsın. (45 - bet)
2. Dáwir keń bolǵan menen,
Waqıt tar. (137 - bet)
3. Keń bolsań kem bolmassań,
Tar bolsań tarıǵasań.
Bir bálege jolıǵasań. (107 - bet)

8. *Táreplerge baylanıslı qullanılatuǵın sózler antonim túrinde keledi.* Mısalı:

1. Oń qolım, sol qolım,
Bári de óz qolım. (166 - bet)

9. *Biyiklikke baylanıslı qullanılatuǵın sózler antonim bolıp keledi.* Mısalı:

1. Asılsań bálentke,
Jıǵılsań páske. (104 - bet)

10. *Túr - tús, reńdi bildiriwshi sózler antonim bolıp keledi.*

Mısalı: 1. Aq iyt, qara iyt,
Bári bir iyt. (229 - bet)

11. *Háreketke baylanıslı qullanılǵan belgini bildiretuǵın sózler antonim boladı.* Mısalı:

1. Qattı júrgen jerińe,
Áste júrseń de barasań. (115 - bet)

Qaraqalpaq xalıq naqıl - maqallarında dórendi kelbetlikler yaǵnıy qatnaslıq kelbetlikler antonim túrinde ónimli qullanıladı.

1. - lı // - lı affiksi arqalı jasalğan qatnaslıq kebetlikler - sıız // - sıız affiksi arqalı jasalğan kelbetliklerge antonim bolıp keledi.

- Mısalı:
1. Naqıldı bir aytpasa,
Aqılsız aytpaydı.
Aqıllı adam áńgimesin,
Naqılsız aytpaydı. (154 - bet)
 2. Aqılsız dostan,
Aqıllı dushpan artıq. (189 - bet)
 3. Aqıllınıń belgisi,
Altınnan keler sózleri,
Aqılsızdıń belgisin
Aytıp turar kózleri. (82 - bet)

Bul mısallardaǵı «aqıllı - aqılsız» sózleriniń túbiri bir biraq qosımtaları - lı, - sıız qarama - qarsı mánide jumсалған. Sonday - aq, naqıl - maqallarda «aqıllı - aqmaq» kelbetlikleri óz - ara antonim bolıp keledi. Mısalı:

1. Aqıllıǵa gáp aytsań,
Kóp keshikpey pitedi.
Aqmaqqa aytqan áńgimeń,
Suw túbine ketedi. (155 - bet)
2. Aqıllı jigit el qorǵaydı,
Aqmaq jigit eldi xorlaydı. (116 - bet)

- lı // - sıız affiksleri arqalı jasalğan qatnaslıq kelbetliklerdiń antonim túrinde keliwi júdá ónimli qubılıs.

- Mısalı:
1. Orınlı jerde túye shógedi,
Orınsız sóylegendı hár kim sógedi. (155-bet)
 2. Meyilli at suw ishedi,
Meyilsiz at suw keshedi. (50 - bet)
 3. Mallınıń malı kúyedi,
Malsızdıń nesi kúyedi. (55 - bet)
 4. Ónerli qol arımas,

Ónersiz qol jarımas. (148 - bet)

5. Orınlı jerge túye shógedi,

Orınsız sóylegendı hár kim sógedi. (48 - bet)

6. Shesheli jetim basında,

Taraq penen qol oynar,

Sheshesiz jetim basında

Sirke menen biyt oynar. (121 - bet)

Sonday - aq, - lı // - li, - sız // - siz affiksleri arqalı jasalğan qatnaslıq kelbetlikler sol waqıttıń ózinde hám antonim túrinde hám substantivlesip keledi.

Mısalı:

1. Oylı oylanaman degenshe,

Oysız oydağısın aytıp boladı. (162 - bet)

2. Kewilli sóz júyesin tabadı,

Kewilsiz sóz iyesin tabadı. (160 - bet)

3. Mallınıń malı kúyedi,

Malsızdıń janı kúyedi. (52 - bet)

4. Qanaat qarın toyǵızadı,

Qanaatsız jalǵız atın soyǵızadı. (87 - bet)

5. Atlı haqısın jayaw jibermeydi,

Álwan - álwan tabanlar,

Atlı batır, atsız qarap jatır. (39 - bet)

6. Atlınıń neden ǵamı bar,

Piyadanıń tek shıqpaǵan janı bar. (61 - bet)

7. Saqallı kósege tańlansa,

Kóse saqallıǵa tańlanadı. (95 - bet)

- ǵı // - gi, - qı // - ki affiksleri arqalı jasalğan qatnaslıq kelbetlikler antonim túrinde keledi.

Mısalı:

1. Aldıńǵı arba qaydan júirse,

Sońǵı arba da sonnan júredi. (94 - bet)

2. Burıńǵı qonaqtı sońǵı qonaq quwıp shıǵadı.

(143 - bet)

3. Sağadağı suw ishedí,
Ayaqtağı uw ishedí. (31 - bet)
4. Erteńgi quyırıqtan,
Búgingi ókpe artıq. (164 - bet)
5. Búgingi sóz erteńgi gáptiń dastıǵı. (157 - bet)
6. Ádepki sózińdi ıras ayt,
Sońǵı sózińe inanbaǵa jaqsı.
Ádepki qızıń jaqsı bolsa,
Sońǵı qızıńdı almaǵına jaqsı. (99 - bet)
7. Búgingi isti erteńge qoyma. (104 - bet)

Mısallardaǵı «aldıńǵı - sońǵı», sózleri kelbetlik sóz jasawshı qosımtalar arqalı ráwishlerden jasalǵan. «Erteńgi - búgingi», «ádepki - sońǵı» sózleri de ráwishlerden jasalǵan. Al «sağadağı - ayaqtağı» sózleri atlıqtan jasalǵan.

Sonday - aq, naql - maqallarda - biy, - ná prefiksi arqalı jasalǵan kelbetlik sózler antonim túrinde keledi.

- Mısalı:
1. Dártli menen sóylessen,
Dártiń qalmay tógiler,
Biydárt penen sóylessen,
Jup qabırǵań sógiler. (91 - bet)
 2. Námárt as ústinde,
Márt is ústinde. (208 - bet)
 3. Oylı jigit toylı boladı,
Námárt márt bolaman dese isenbe. (208 - bet)
 4. Námárttiń qasında márt joldası bolsa,
Námárt batır boladı. (205 - bet)
 5. Dáwletliniń balası won besinde baspan der,
Biydávlettiń balası jigirma beste jaspan der. (100 - bet)

Mısallardaǵı «dártli - biydárt», «námárt - márt», «dávletli - biydávlet» sózleri antonim túrinde kelgen.

Sonday - aq, naqıl - maqallarda sózler substantivlesip hám antonim túrinde keledi.

- Mısalı: 1. Jaqsınıń sózi mazalı.
Jamannıń sózi ızalı. (158 - bet)
2. Jaqsıǵa sóz aytsań sózdi awlar,
Jamanǵa sóz aytsań asawday tuwlar. (158 - bet)
3. Jaqsıǵa aytsań bir gápti,
Aldıńa basın iyedi.
Jamanǵa bir is tapsırsań,
Pitkenshe ishiń kúyedi. (155 - bet)
4. Jaqsıǵa sóz eredi,
Jamanǵa shóp eredi.
Keyingi pushayman,
Ózińe bolar dushpan. (85 - bet)
5. Jaqsıǵa kóp eredi,
Jalqawǵa shóp eredi. (29 - bet)
6. Jaqsınıń jatı bolmas,
Jalqawdıń uyatı bolmas. (29 - bet)
7. Jaqsını jatqa berme,
Dushpanıń kúler.
Jamandı dosqa berme,
Eliń búliner. (126 – bet)
8. Jaqsı jerge túsken,
Kelin - kelin bolar,
Jaman jerge túsken kelin,
Kelsap penen keli bolar. (111 - bet)

Joqarıda dıqqat yetilgen «jaqsı - jaman» antonim sózleri naqıl - maqallarda júdá ónimli qollanılǵan hám bul sózler atlıqtıń xızmetinde substantivlesip kelgen. Sonday - aq, naqıl - maqallarda joqarıda kórip ótkenimizdey «jaqsı» menen «jalqaw» sózi bir - birine antonim túrinde kelgen.

Naqıl - maqallarda «jaqsı - aqmaq» sózleri antonim sıpatında qollanıladi.

Mısalı:

1. Jaqsını kórmek ushın,

Aqmaqtı ermek ushın. (95 - bet)

«Aqmaq - kóse» sózleri antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Aqmaq harıǵanın bilmeydi,

Kóse qarıǵanın bilmeydi. (93 - bet)

«Úlken - kishkene» kelbetlikleri antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Ertektiń úlkeni joq,

Ótiriktiń kishkenesi joq. (97 - bet)

2. Kishini aldap úyrengeñniń,

Úlkenge de tisi batadı. (82 - bet)

«Bay - jarlı - gedey» substantivlesken kelbetlikleri antonim túrinde keledi.

Mısalı:

1. Bayda may bolsa,

Jarlıda duz boladı. (146 - bet)

2. Bazarǵa barǵanda baysań,

Pul salǵanda gedeyseń. (74 - bet)

«Qorqaq - aqmaq» kelbetlikleri antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Qorqaqtıń kózi úlken,

Aqmaqtıń sózi úlken. (87 - bet)

«Qorqaq - batır» sózleri antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Qorqaqtı kóp quwsań batır bolar,

Eshekti kóp ursañ sırın alar. (51 - bet)

«Bay - jarlı» sózlerine sinonim túrinde «ash - toq» kelbetlikleri antonim túrinde keledi. Mısalı:

1. Ashta jegen quyqanıń,

Toqta dámin umıtpa. (143 - bet)

«Jaqsılıq - jamanlıq» sózleri antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Jaqsılıq ağash basında,

Jamanlıq ayaq astında.

(110 - bet)

«Amanlıq - jamanlıq» sózleri antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Jamannıń atı jaman,

Qoymas seni aman.

Soramaydı amanlıq,

Oylaǵanı jamanlıq.

(81 - bet)

«Aqıllı - aqmaq» sózleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Aqıllını aqmaq jeńdim der,

Sózinde bolmas itibar.

(97 - bet)

Sonday - aq, «aqıllı» sózi menen - biy prefiksi arqalı jasalǵan «biyaqıl» kelbetligi antonim boladı.

Mısalı: 1. Jaqsıǵa aytsań biler,

Jamanǵa aytsań kúler,

Aqıllıǵa sóz aytsań,

Bir aytqanda ańlaydı,

Biyaqılǵa gáp aytsań,

Yabıday bolıp tuwlaydı.

(158 - bet)

«Jaqın - jat» sózleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Jaqınıña ótirik aytpa,

Jatqa sıırın aytpa.

(122 - bet)

«Tiri - óli» kelbetlikleri antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Tiride tatıwı joqtıń,

Ólgende ashıwı joq.

(121 - bet)

Sonday - aq, naqıl - maqallarda tek ǵana kontekstte «sheber» kelbetligi menen «joq» modal sózi antonim bolıp keledi.

Mısalı:

Naqılǵa shebermiz, juwapqa joqpız.

(169 - bet)

«Sheber - joq» sózleri basqa orınlarda yamasa jeke kelgende antonim bola almaydı. Joqarıdaǵı mısalda tek kontekstte kelip qarama - qarsılı mánili bolıp kelgen. Mısalı:

1. Adam menen adamnıń parqı,

Aspan menen jerdey. (95 - bet)

«Bar - joq» qarama - qarsı mánili modal sózler kelbetlik sóz jasawshı - lı qosımtası arqalı jasalıp, kelbetliktiń xızmetine ótedi hám antonim kelbetlikler túrinde jumısaladı.

Mısalı:

1. Kelip edik al menen,

Barlı joqlı hal menen,

Atımızdan ayırıldıq,

Qayttıq jeken sal menen. (163 - bet)

Naqıl - maqallarda kelbetlik sóz shaqabı atlıqtıń xızmetinde yaǵnıy substantivlesip ónimli qollanıladı.

Ásirese, «jaqsı - jaman» antonim kelbetlikler ónimli substantivlesedi. Mısalı:

1. Jaqsıǵa sóz aytsań sózdi awlar,

Jamanǵa sóz aytsań asawday tuwlar. (158 - bet)

2. Jaqsı menen sóyleseń,

Sawat ashqan bolasań,

Jaman menen sóyleseń,

Zimistanda qalasań. (158 - bet)

3. Jaqsıǵa aytsań biler,

Jamanǵa aytsań kúler. (158 - bet)

4. Jaqsınıń sózi jetedi,

Jamannıń sózi ótedi. (161 - bet)

Sonday - aq, «bay - jarlı» kelbetlikleri substantivlesip antonim túrinde qollanıladı. Mısalı:

1. Baydıń malı ardaqlı,

Jarlınıń balası ardaqlı. (55 - bet)

2. Bayda mal bolsa,

Jarlıda duz boladı. (59 - bet)

3. Baydıń malı qádirli,

Jarlınıń janı qádirili (236 - bet)

«Dos - dushpan» substantivlesken kelbetlikler antonim bolıp keledi.

- Mısalı:
1. Dushpan kúldirip,
Dos jılatıp aytadı. (187 - bet)
 2. Dos basqa,
Dushpan ayaqqa qaraydı. (188 - bet)
 3. Dos egiz bolsa,
Dushpan segiz. (188 - bet)
 4. Jigittiń mıń dushpanı bolıp,
Mıń dos - jorası boladı. (189 - bet)
 5. Dosıń mıń bolsa da az,
Dushpanıń bir bolsa da kóp. (189 - bet)
 6. Dos aldıńnan qarar,
Dushpan keynińnen qarar. (189 - bet)

Sonday - aq, «dos» sózi menen «dushpan» sózine sinonim bolıp qollanılatuǵın «jaw» sózi «dos» sózi menen antonim túrinde keledi.

- Mısalı:
1. Dosqa dos keledi sırlasıwǵa,
Jawǵa jaw keledi mushlasıwǵa. (191 - bet)

Adamnıń densawlıǵına baylanıslı qollanılatuǵın «awırıw - saw» sózleri antonim túrinde qollanıladı.

- Mısalı:
1. Awırıw azabın saw bilmes,
Tósek tartıp jatpaǵansha,
Ash qádirin toq bilmes,
Ashlıq zarın tartpaǵansha. (176 - bet)

Mısalda «awırıw - saw» hám «ash - toq» kelbetlikleri substantivlesip antonim bolǵan.

«Jigit - ǵarrı» substantivlesken kelbetlikler antonim boladı.

- Mısalı:
1. Jigit kelse iske,
Ǵarrı kelse asqa. (24 - bet)

«Aǵayın - jat» substantivlesken kelbetlikleri antonim boladı.

- Mısalı:
1. Aǵayinniń azǵanın,

Ağayın bilmes jat biler. (45 - bet)

«Aq», «qara» substantivlesken kelbetlikleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Aqqa qara joq,
Qarağa shara joq. (235 - bet)

«Aqıllı - aqılsız» substantivlesken kelbetlikleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Aqılğa isharat,
Aqmaqqa kásapat. (90 - bet)

«Aqıllı - aqılsız» substantivlesken kelbetlikleri antonim túrinde qollanıladı.

Mısalı:

1. Aqılsızdın tili bay,
Aqıllındın qolı bay. (158 - bet)

«Kishi - ağa» sózleri antonim boladı.

Mısalı: Jası kishi bolsa da,
Azamat bolsa aga qıl. (56 - bet)

«Kishkentay - úlken» kelbetlikleri antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Kishkentaydı maqta,
Úlkenge min. (46 - bet)

«Jarıq - qarańǵı» kelbetlikleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Aydıń onbesi jarıq,
Onbesi qarańǵı. (218 - bet)

«Qattı - tatlı» kelbetlikleri antonim boladı.

Mısalı: 1. Miynettiń jolı qattı, nanı tatlı. (27 – bet)

«Óli - tiri» kelbetlikleri substantivlesip antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Ólini aytsa,
Tiriniń tınıshı ketedi. (101 - bet)
2. Óliniń aytqanın tiri qılmaydı. (232 - bet)

3. Sanlıqlar antonim túrinde keledi.

Sanlıqlar antonim túrinde keledi hám substantivlesip qollanıladı. «Bir», «eki», «mıń» qatarlıq sanlıqları antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Bir kewili qayt bolsa,

Ekinshisin aytarma. (82 - bet)

2. Birdiń kesapatı,

Mıńğa tiyedi. (83 - bet)

Naqıl - maqallarda «bir-mıń» qatarlıq sanlıqları substantivlesip antonim túrinde ónimli qollanıladı. Sanlıqlardan ásirese, «bir» hám «mıń» sanaq sanlıqları antonim túrinde keledi.

Mısalı:

1. Mıńdı aydağan da birdi minedi,

Birdi aydağan da birdi minedi. (48 - bet)

2. Mıńdı tanıǵansha,

Birdiń atın bil. (105 - bet)

3. Birdiń kesapatı mıńğa tiyedi. (196 - bet)

4. Birdiń abroyı mıńnıń abroyı. (197 - bet)

Mısallardaǵı «bir», «mıń» sanlıqları substantivlesip atlıqtıń xızmetine ótken hám bir waqıttıń ózinde qarama - qarsı mánide antonim bolıp qollanılǵan.

Sonday - aq, naqıl - maqallarda «bir» sanlaǵı «kóp» muǵdar - dáreje ráwishi menen antonim bolıp keledi hám substantivlesip qollanıladı.

Mısalı:

1. Birdi birew beredi,

Kópti miynet beredi. (28 - bet)

4. Almasıqlar antonim bolıp keledi.

Mısalı:

1. Ózińdi bilmesen,

Basqanıń qátesin sezbeysen. (104 – bet)

2. Ózińdi ózgeden zor tutpa,

Júregińdi adamnıń tuwı qılıp kóter.

(105 - bet)

3. Birewdiń baspaǵına ólim tilesen,

Ózińniń ógiziń óledi. (46 - bet)

5. Feyiller antonim túrinde qollanıladı.

a) Feyiller bolımlı - bolımsız túrde kelip antonim túrinde qollanıladı. Mısalı:

1. Kórdim degen kóp sóz,

Kórmedim degen bir sóz. (161 - bet)

2. Jayınnıń basın jeme,
Quyrıǵın je. (65 - bet)
3. Mıltıqta da úsh tınıs bar
Atqanda kóshti me, kóshpedi me?
Kóshkende tiydi me, tiymedi me?
Tiygende wóldi me, ólmedi me?
4. Juwırǵan almaydı,
Buyırǵan aladı. (115 - bet)
5. Usta isleydi,
Qural islemeydi. (151 - bet)
6. Eńkeygenge eńkey,
Basın jerge tiygenshe,
Tikeygenge tikey,
Basın kókke tiygenshe. (105 - bet)
7. Qalıp qazanı qaynamaydı,
Qaynasa da qoyılmaydı. (93 - bet)
8. Til alǵısh bolsa perzentiń,
Aqlı artıq kisidey.
Til almasa perzentiń,
Túsinde kórgen isindey. (124 - bet)
9. Kel demek bar,
Ket demek joq. (139 - bet)
10. Urını urı bolǵanı ushın urmaydı,
Urlıq qılǵanı ushın uradı. (145 - bet)
11. Bir úydi jeti erkek toltırmaydı,
Bir hayal toltıradı. (136 - bet)
12. Qoy soyarın kelgende,
Soyarsań da qoyarsań.
Qoy soymasın kelgende,
Aytarsań da qoyarsań. (55 - bet)

13. Asım - suwım barında,
 Qudaǵay kelin atandım,
 Asım - suwım ketken soń,
 Qubaǵay kelin atandım. (125 - bet)

14. Alarında alım bolıp,
Bererińde zalım bolma. (147 - bet)

b) Shárt meyil formalı feyiller antonim bolıp keledi.

Mısalı:

1. Baqshanı kútseń baǵ boladı.
Kútpeseń jantaq boladı. (32 - bet)

2. Oqıw oydan qashıq emes,
Oqısań ozarsań,
Oqımasań tozarsań. (147 - bet)

3. Ákeń ólse de,
 Ákeńdi kórgen ólmesin. (102 - bet)

4. Túye ólip bota qalsa,
 Júgi jerde qalmaydı. (54 - bet)

5. Qoy kórmegen qoy kórse,
 Quwalap júrip óltirer. (51 - bet)

6. Óldiń mamay xor boldıń,
Ólseń góriń keń bolsın.
Tiride tóriń keń bolsın. (228 – bet)

7. Berseń alarsań,
 Barsań kóreseń. (131 - bet)

8. Qaltadan qarın toysa da,
 Kewil toymaydı. (134 - bet)

v) Feyildiń funksional formaları atawısh feyil kelbetlik feyil hal feyiller antonim bolıp keledi.

Kelbetlik feyiller antonim túrinde wónimli qollanıladı.

a) - ǵan // - gen, - qan // - ken formalı kelbetlik feyiller substantivlesip, antonim boladı.

Mısalı:

1. Asıqqan menen is pitpes,
Asıqpay azanğı astan iship ket. (137 - bet)
2. Qustıń alǵanınan, salǵanı qızıq. (69 - bet)
3. Qolı baylanǵannıń,
Tili baylanbaydı. (80 - bet)
4. Sút penen pitken,
Súyek penen birge ketedi. (99 - bet)
5. Shapqanda úlken adamsań,
Toqtaǵanda túser yadıńa kimseń. (85- bet)
6. Bilgen tawıp aytadı,
Bilmegen qawıp aytadı. (153 - bet)
7. Bilgenniń tusındaman,
Bilmegennen ótip baratırman. (147 - bet)
8. Ózi bilmegen aqmaq,
Bilgenniń tilin almaydı. (101 - bet)
9. Júrgen ozar, turǵan tozar. (26 - bet)
10. Islegenniń awızı asqa toladı,
Jalqawdıń jumısı daw boladı,
Aytatuǵını zań boladı,
Kórmegen adamǵa tań boladı. (28 - bet)
11. Uyqılaǵan uyqı aladı,
Uyqılamaǵan jılqı aladı. (42 - bet)
12. Jılqını shubırtqan qurtadı,
Dándi quwırtqan qurtadı. (56 - bet)
13. Bermegendi berip uyalt. (109 - bet)
14. Hár kim óz aqlına ırza,
Halın bilgen dana.
Halın bilmegen hálek boladı. (112 - bet)
15. Ońar úydiń balası onbesinde baspan der,
Ońbaǵannıń balası otızında jaspan der.

- (122 - bet)
16. Jatqanniń ústine turǵan kelmesin. (137 - bet)
17. Aqqan dárya boladı,
Jatqan boyra boladı. (168 - bet)
18. Ayrılgan el azadı,
Birikken el ozadı. (185 - bet)
19. Táwir kórgen dosıńa,
Táwir kórgen malındı ber,
Kóre - kóre súysinsin.
Jek kórgen dosıńa,
Jek kórgen malındı ber,
Kóre - kóre kúyinsin. (192 - bet)
20. Jılaǵandı sorama,
Ólgeni bardı.
Kúlgendi sorama,
Bilgeni bardı. (91 - bet)
21. Bilmeslik bilgennen de ótedi,
Bilmegennen de ótedi. (91 - bet)

b) - ar // - er, - r formalı kelbetlik feyiller antonim bolıp keledi.

Mısalı:

1. Quraǵan aǵash janar - sóner,
Jas aǵashtan hasıl óner. (36 - bet)
2. Buralqını saqlasań,
Awzı - murnıńdı qan eter,
Arıq maldı saqlasań,
Awzı - murnıńdı may eter. (48 - bet)
3. Kisi bolar balanıń,
Kisi menen isi bar,
Kisi bolmas kisiniń,
Kisi menen ne isi bar. (111 - bet)
4. Aǵayinniń azǵanın,

Aǵayın bilmes jat biler. (117 - bet)

5. Ashırqaǵan ólmes,
Ańlısqan óler. (198 - bet)

6. Atar tańǵa júrsen de,
Batar kúnge júrme. (91 - bet)

v) - man // - men formalı kelbetlik feyiller antonim túrinde keledi.

Mısalı: 1. Alarmangá altaw az,
Berermenge besew kóp.
2. Arzansılıq bolsa alarmannan,
Qımbatshılıq bolsa satarmannan insap ketedi.
(75 - bet)

g) - tuǵın formalı kelbetlik feyiller antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Súydirectuǵın da til,
Kúydirectuǵın da til. (157 - bet)

2. *Atawısh feyiller antonim bolıp keledi.*

a) - ıwshı // - ıwshi formalı atawısh feyiller.

Mısalı: 1. Alıwshı mal tanısa,
Satıwshıǵa ne turıs. (77 - bet)
2. Aytıwshı aqıl bolsa,
Tıńlawshı dana. (153 - bet)

b) - mek formalı atawısh feyiller antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Eki tuwılıp
Eki ólmek joq. (174 - bet)

3. *Hal feyiller antonim bolıp keledi.*

a) - a, - e, - y, - ıp // - ip, - p formalı atawısh feyiller.

Mısalı: 1. Jılay - jılay jap qazsań.
Kúle - kúle suw ishesen. (34 - bet)
2. Eńkeygenge eńkey,
Basın jerge tiygenshe,
Tikeygenge tikey,

Basın kókke tiygenshe. (105 - bet)

3. Kúlip - kúlip kúnimdi ótkeremen,

Jılap júrip neni pitkeremen. (146 - bet)

6. Ráwishler antonim túrinde keledi.

a) *Waqıt mánisin bildiretuǵın ráwish sózler antonim bolıp keledi.*

Mısalı: 1. Erte bilmegen kesh bilmes,
Kesh bilmegen hesh bilmes. (106 - bet)

2. Keshegi - búginniń ólshewi bolmaydı. (149 - bet)

b) *Muǵdarlıq mánini bildiretuǵın ráwishler antonim túrinde ónimli qollanıladı.*

Mısalı: 1. Kópke juwırǵan,
Azdan qurı qaladı. (27 - bet)

2. Kóp jumısqa qıynalsań,
Mashaqatqa tap bolarsań,
Azǵa qanaat etpeseń,
Oǵan da zar bolarsań. (27 - bet)

3. Buwray - buwray qar jawsa,
Boran attı óltirer,
Az adam kóp adamdı,
Úlken oyǵa shúmdirer. (39 - bet)

4. Sazan balıq shalań jeydi,
Miyi kóp.
Shortan balıq shabaq jeydi,
Miyi joq. (66 - bet)

5. Azın ilekerlep jarlı óter,
Kóbin qarjılamay bay óter. (73 - bet)

6. Qonaq az otırıp, kóp sınaydı. (143 - bet)

7. Isi kóp kómiri az,
Usta kóp temiri az. (151- bet)

8. Kóp sózdiń azı jaqsı,

Az sózdiń de saız jaqsı. (156 - bet)

9. Til - ayǵaq tis - gúwa,

Az aytqan menen qoyılmaıdı,

Kóp aytqan menen suıılmaıdı. (156 - bet)

10. Az sóz altın,

Kóp sóz kómir. (156 - bet)

11. Kóp bilgen az sóyler,

Az sóylese de saz sóyler. (159 - bet)

12. Eki tıńla, bir sóyle,

Az sóyle, kóp tıńla. (159 - bet)

13. Kóp kisi jetkenin ishedi,

Az kisi súygenin ishedi. (176 - bet)

«Kóp» ráwishi menen «bir» sanlıǵı antonim bolıp keledi.

Mısalı: Kóp awız bir bolsa,

Bir awız joq boladı. (194 - bet)

«Kóp» ráwishi menen san mánisin bildiretuǵın «jalǵız» sózi antonim bolıp keledi.

Mısalı: 1. Jalǵız ǵarǵanıń úni shıqpaydı,

Kóplegen qonaq atqaradı. (195 - bet)

2. Jalǵız jegen tas bolar,

Kóp penen jegen as bolar. (26 - bet)

v) *Orın ráwishleri antonim bolıp keledi.*

1. Sasqan úyrek aldınan da, artınan da súńgiydi. (67 - bet)

2. Ashshı menen dushshını tatqan biledi,

Alıs penen jaqındı jortqan biledi. (103 - bet)

3. Alıstan arbalaǵansha,

Jaqınnan dorbala. (141— bet)

4. Aqıl kemal ishinde,

Ózińnen joqarını kórip pikir et,

Ózińnen tómendi kórip shúkir et. (105 - bet)

7. «Bar», «joq» modal sózleri antonim bolıp keledi.

- Mısalı:
1. Sálemde bar qaynağa,
Sarqıtta joq qaynağa. (138 - bet)
 2. Bar - barın aytadı,
Joq - joǵın aytadı,
Baqa putın tarbaytadı. (130 - bet)
 3. Bar jerinde pal arzan,
Joq jerinde qurı árman. (74 - bet)
 4. Aqılım bar pulım joq,
Tilim barda tınlaytuǵın qulaq joq. (151 - bet)
 5. Bardı, joqtı bilmeydi,
Pal tileydi tamaǵım. (36 - bet)

«Bar», «joq» modal sózleri substantivlesip atlıqtıń xızmetine ótedi hám antonim bolıp keledi.

- Mısalı:
1. - Ólim qayda barasań?
- Bardıń malın shashaman,
Joqtıń abıroyın ashaman. (59 - bet)
 2. Aǵası bardıń ırısı bar,
Inisi bardıń tınısı bar.
Aǵayın bar bolsań kóre almaydı,
Joq bolsań bere almaydı. (117 - bet)
 3. El kóshedi eken dep,
Otınıńdı tawıspa,
Bay keledi eken dep,
Bar asıńdı tawıspa,
Tilenshi kóp eken dep,
Barıńdı joq dep jasırma,
Jaw keledi eken dep,
Eki qolıńdı qawsırma. (126 - bet)
 4. Bar - barın aytadı,

Joq - joǵın aytadı. (142 - bet)

5. Naqıl sózdiń qaymaǵı,
Adamnıń tili gılt, kewli - sandıq,
Sóylesse eki adam sonı ashadı,
Ishtegi barı - joǵın shıǵarısıp,
Maqullap bir - biri menen sırlasadı,
Jaqsınıń sandıǵında hasıl zat kóp,
Sóylese awzınan dúr tamadı,
Jamannıń awızı jaman demi sasıq,
Sóylese awızınan kóbik shashadı. (157 - bet)

«Bar - joq» modal sózleri substantivlesip antonim bolıp keledi.

- Mısalı: 1. Bardıń bazarı janında,
Joqtıń bazarı yadında.
2. Bardıń isi párman menen,
Joqtıń isi árman menen. (142 - bet)
3. Barında batıp ish,
Joǵında satıp ish. (74 - bet)

«Bay - joq» sózleri antonim boladı.

- Mısalı: 1. Ólim joqtıń halın,
Baydıń malın shashadı. (46 - bet)

Ulıwma, naqıl-maqallarda antonim sózler ónimli ushırasıp, olardan atlıq, kelbetlik, sanlıq, almasıq, feyil, ráwish hám modal sózler hám antonim túrinde hám substantivlesip qollanıladı. Jumısta biz olardı hár tárepleme analizledik.

II BAP. Naqıl - maqallardı oqıtıwda aldınǵı pedagogikalıq texnologiya usıllarınan paydalanıw

«Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması»nda bilimlendiriw sistemasına jańa pedagogikalıq texnologiyalardı endiriw hám ózlestiriw zárurlıǵı kórsetilgen.

Texnologiya - yunon sózi bolıp «texnos» - sheber, «logos» - ilim táliymat degen mánilerdi bildiredi.

Interfaol - bul oqıtıwshı hám oqıwshılardıń óz - ara qatnası, birgeligi tiykarında sabaq nátiyjeliligini asırıw, oqıwshılarda óz betinshe pikirlew, pikir júritiw, ózleriniń kózqarasların bildiriw kónlikpelerin payda etiw bolıp yesaplanadı. Bul usılda oqıwshınıń ózi aktiv qatnasqan halda jekke, juplasıp, toparlarda, mashqala hám sorawlarǵa juwaplar tabıwǵa háreket etedi, pikir júritedi, bahalaydı, jazadı, sózge shıǵadı, dáliyl hám tiykarlar arqalı qoyılǵan máseleni sheshiwge háreket etedi. Bul nárse oqıwshılardıń esinde uzaq waqıt saqlanadı. Taza temanı ózlestiriwde kritikalıq pikirler hám talqılaw arqalı sheshedi. Oqıwshı tek ǵana jol – joba baǵdar kórsetiwshi, shólkemlestiriwshi, baqlawshı wazıypasın atqaradı. Aldınǵı pedagogikalıq texnologiyalardıń júdá kóp usılları bar.

Bul usıllardan oqıwshınıń jası, psixologiyalıq ózgeshelikleri, bilim dárejesine qarap paydalanıw múmkin. 5 - 6 - 7 - klasslarda «Aqılıy hújim», «Kishi toparlarda islew», «Sinkveyn», «BBB usılı» (biler edim, biliwdi qáleymen, bilip aldım), «Maǵan sońǵı sózdi berin», «Test» usıllarınan paydalanıw joqarı nátiyjelerdi beredi.

Joqarı klasslarda usı usıllar menen birge, «Debatlar» (jazba hám awızeki), «Kóz - qarasın bolsın», «Hár kimge hár kim úyretedi», «Kubikler», «Insert», «Issı kartoshka» usıllarınan orınlı paydalanıw sabaqtıń sıpatınıń joqarı dárejede bolıwı menen birge, oqıwshılardıń insan sıpatında qalıplesiwinde, hár qanday jaǵdayda da jeke óziniń kózqarasına iye bolǵan, erkin pikirley alatuǵın insan bolıwında úlken járdem beredi.

1. «Aqılıy hújim» usılı

«Aqılıy hújim» - klasstaǵı hár bir oqıwshıǵa oqıtıwshınıń bergen sorawına óz pikirini bayanlawǵa múmkinshilik beretuǵın usıl bolıp tabıladı. Bul usıl «bir toparı jaqsı», «jigirması olardan joqarı» principini boyınsha oqıtıwshı tárepinen berilgen sorawlarǵa barlıq pikirler variantların bir jerge jámley alıwında bolıp, oqıwshılardıń barlıq pikirleri, durıs emes qáte pikirler de esapqa alınadı.

Bunda jaqsı qatnasıw ushın ayılǵan durıs, qáte pikirlerdiń barlıǵın taxtaǵa yaqı bolmasa flipchartqa (arnawlı jazıw qaǵazı) jazıp barıw kerek. Bul nárseni ayılǵan pikirlerdiń, oqıwshılardıń oqıtıwshı tárepinen berilgen sorawların durıs túsiniwge hám sheshiwge imkaniyat beredi.

Qaraqalpaq tilindegi naqıl-maqallardı oqıtıwda «aqılıy hújim» usılın tómendegishe qollansa boladı:

1. Oqıtıwshı klass oqıwshılarına soraw, tapsırmalar beredi hám oqıwshılardıń óz pikirlerini aytıwın usınadı.

2. Barlıq pikirler (qansha kóp bolsa, sonsha jaqsı) taxtaǵa yaqı bolmasa flipchartqa jazıp barıladı.

3. Barlıq pikirler jazıp bolıǵannan keyin oqıtıwshı oqıwshılar menen birge pikirlerdi talqılaydı, ayılǵan pikirlerge dúzetiwler kirgizedi, soń olardan eń áhmiyetlilerin ajratıp kórsetedi.

Sabaqta «aqılıy hújim» usılın qollanǵanda birinshiden, anıq waqıt belgilenip alınıwı kerek. Ekinshiden, belgilengen waqıt ishinde barlıq qálewshilerge óz pikirlerini aytıwǵa tolıq imkaniyat beriliwi kerek. Úshinshiden, oqıwshılar tárepinen ayılǵan pikirler sınaǵa alınbawı, talqılanbawı sonday - aq, bahalanbawı lazım. Tórtinshiden, zárúr bolǵan jaǵdaylarda ayılǵan pikirlerge dúzetiwler kirgiziw kerek, bul usıl - pikirdi anıq hám qısqasha bayanlaw múmkinshiligini beredi.

Oqıtıwshı oqıwshılarǵa taza tema boyınsha tómendegishe sorawlar beriwı múmkin:

1. Naqıl-maqallar degenimiz ne?

2. Qanday naqıl-maqallardı bilesiz?
3. Naqıl-maqallar qanday áhmiyetke iye?
4. Naqıl-maqallardı ne ushın úyrenemiz?
5. Ózlerińiz biletuǵın naqıl-maqallardan mısallar keltiriń.

Joqarıda berilgen sorawlarǵa oqıwshılar juwap beriwge háreket etedi. «Aqılıy hújim» usılında oqıtıwshı oqıwshılardıń bergен hár bir juwabın dıqqat penen qarap shıǵıp, esapqa aladı.

Berilgen juwaplardıń barlıǵın oqıp, esittirip olarǵa juwmaq jasaydı. Pikirlerdi juwmaqlastırıp bolǵannan keyin eń durıs juwabın aytıp, sol juwaplardı inabatqa alıp, juwmaq shıǵaradı. Oqıtıwshı juwap bergен oqıwshılarǵa, sabaqqa belsene jaqsı qatnasqanı ushın hárdayım xoshametlep barıwı tiyis. Muǵallimniń bul xoshametlewi júdá jaqsı nátiyje beredi.

2. «Bilemen, bilgim keledi, bilip aldım» usılı

Bul usıldı sabaqta qollanǵanda oqıtıwshı oqıwshılardı dáslep kishi úsh toparǵa bólip aladı. Reńli qaǵazlardan úsh toparǵa jetetuǵın dárejede qıyıp, hár topardıń reńi hár qıylı bolıw kerek. Máselen, sarı reń, qızıl reń, jasil reń. Oqıwshılar bul reńli qaǵazlardı ózleri saylap aladı. Soń jupların tabadı. Qızıl reńli oqıwshılar bir jerge, sarı reńdegiler ekinshi toparǵa, jasil reńdegiler úshinshi toparǵa jıynalıp, úlken topardan kishi úsh topar shıǵadı. Kishi toparlar payda bolǵannan keyin oqıtıwshı aq qaǵazǵa keste sızıp úsh toparǵa úsh kesteni beredi.

Bilemen

Bilgim keledi

Bilip aldım

Oqıwshılar yaǵnıy hár bir topar usı kestelerdi toltırıw kerek. Birinshi ketekshege óziniń burın úyrengenlerin, biletuǵın nárselerin jazadı. Ekinshi ketekshege endi usı sabaqta bilgisi keletuǵın nárselerdi jazadı. Úshinshi ketekshege oqıwshılardıń usı sabaqta naqıl-maqallar haqqında jańadan bilgen maǵlıwmatların jazadı.

Oqıtıwshı sabaqta oqıwshılardıń búgingi sabaqta kóbirek neni úyrenigisi keletuǵının kestege qarap bilip alǵannan keyin tiykarınan, oqıwshılardıń bilgisi

keletuǵın nárselerine kóbirek toqtaydı. Yaǵnıy, kesteniń birinshi ketekshesinde woqıwshılardıń naqıl-maqallar haqqındaǵı túsinikleri, burın úyrengenleri jazıladı. Ekinshi ketekshege búgingi sabaqta naqıl-maqallardı úyreniwdi qáleytuǵının, olardıń ózine tán ózgesheliklerin úyreniwdi, mısallar arqalı kórsetiwdi, kórkem shıǵarmalarda qollanılǵan naqıl-maqallardı úyrengisi keletuǵınlıǵın, naqıl-maqallardıń mánilerin bilgisi keletuǵınlıǵın jazıwı múmkin. Oqıtıwshı mine oqıwshılardıń jazǵanların esapqa alıp, taza temanı ótkende sol nárselerge kóbirek itibar berse maqsetke muwapıq boladı.

3. «Romashka» usılı

Naqıl-maqallardı túsindiriwde oqıtıwshı bul usıldı qollanǵanda basqa usıllardaǵıday etip oqıwshılardıń ózlerine jumıs isletedi. Bunıń ushın oqıtıwshı taxtaǵa reńli qaǵazdan dóńgelek etip qıyıp domalaq reńli qaǵaz ildirip qoyadı. Dóńgelek qaǵazdıń ortasına «Naqıl-maqallar» dep jazılǵan bolıwı kerek. Soń oqıtıwshı oqıwshılardıǵa gúldiń reńindegi qaǵazdan qıyıp kishi 4 toparǵa beredi. Hár bir topar oqıwshıları oylasa otırıp birgelikte naqıl-maqallar haqqında ózleriniń pikirlerin, túsiniklerin hám naqıl-maqallardı tiyisli mısallar jazıp, naqıl-maqallardıń ne yekenin ózleri tabıwǵa, durıs juwap beriwge hám basqa toparlarǵa salıstırǵanda jaqsı baha alıwǵa háreket etedi. Hár bir kishi topar oqıwshıları qolındaǵı qıyılǵan reńli qaǵazlardı tez hám shaqqan toltırıwǵa hám durıs juwabın tabıwǵa háreketlenedi. Sonıń nátiyjesinde naqıl-maqallardıń qollanılatuǵın orınları belgili dárejede málim boladı.

Berilgen qaǵazlardı hár bir kishi topardıń sárdarı taxtadaǵı domalaqqa tártip penen gúl formasında ildiredi hám gúldiń qanatlarına jazılǵan tekst juwaplardı sol sárdar oqıyadı. Teksttiń ishinen naqıl-maqallardı aytıp ótedi.

Hár bir kishi topar ózleriniń jazǵanların taxtaǵa ildirip bolǵannan soń taxtada «Romashka» gúli payda boladı. Gúldiń qanatlarında naqıl-maqallardı anıqlama, mısallar jazılǵan. Demek, juwmaǵında «Romashka» gúli arqalı naqıl-maqallardıń ne ekeni anıqlanadı hám oqıwshılardıń ózleri jumıs islegennen soń tema túsinikli boladı. Oqıtıwshı sońında pikirlerge juwmaq jasap, sol pikirler nátiyjesinde oqıwshılardıǵa naqıl-maqallardıń ne ekenin túsindiriwge erisedi.

4. Kishi toparlarda islew

Kishi toparlarda islew usılı sabaq waqtında oqıwshılardıń bir - biri menen birgelesip, hár bir topardı berilgen tapsırmalardı kishi topar bolıp orınlawında hám qaysı topar tezirek juwap beredi degen maqsetti alǵa qoyıp, tez, shaqqan, sapalı juwap beriwde úlken áhmiyeti bar.

Oqıwshılar kishi toparlarda islew arqalı hár qıylı máselelerge ózleriniń pikir hám kózqarasların bildiriwge, bul pikirlerdi sol kishi toparlarda talqılawǵa hám hár qıylı pikirler tiykarında belgili bir toqtamǵa keliwge úyrenedi. Bunnan tısqari, oqıwshı úlken klassta oqıwshılardıń aldında sóz sóylewge, pikirlerin aytıwǵa, kózqarasların bildiriwge hám dáliyllewge úyrenedi. Interaktiv usıllardıń qaysı birin qollansaq ta kishi toparlarda islew úlken nátiyje beredi.

Kishi toparlarda islegende birinshi tapsırma, shatastıratuǵın másele yaki bolmasa sorawlar tiykarında mashqala (problema) tańlap alınadı. Tapsırmada pikirler qarsılıǵı bolıwı maqsetke muwapıq.

Kishi toparlardagı oqıwshılar sanı shama menen 3 - 5 oqıwshıdan aspawı kerek, biraq tapsırma, klass ózgesheliklerine baylanıslı oqıwshılar sanı ózgeriwi múmkin.

Kishi toparlarda jumıs islep atırǵanda topar qatnasıwshıları ortasında wazıypalardı, tapsırmalardı belgilep alıw kerek. Máselen, bir oqıwshı jumıstı júritedi, ekinshisi qabıl etiletuǵın qarardı qaǵazǵa jazıp baradı, úshinshisi oqıwshı jumıs islew waqtına ajratqan waqıtqa kóz - qulaq bolıp turadı, tórtinshisi bolsa, topar qararın usınıs etedi hám t.b.

Ádette eki tiykarǵı usıldan paydalanıp klass oqıwshıları kishi toparlarǵa ajratıladı. Birinshi topardagı oqıwshılar ózleriniń qálewı menen toparlarǵa yerkin, ekinshisinde bolsa, esaplaw usılı menen bólinedi (máselen, birinshi - tórtinshi, áne sonnan keyin sanları bir qıylı bolǵan oqıwshılar bir topardı birigedi).

Oqıtıwshı waqıt shegerasın kórsetip toparlarǵa anıq jol - joba beredi. Qaysı bir topar tapsırmanı túsınbegen jaǵdayda topar aldına keliw hám tapsırmanı túsindiriw kerek. Toparda jumıs islew tamamlanǵannan keyin qarar shıǵarılıwı, onı bir

oqıwshı oqıp esittiriwi kerek. Egerde, zárúr jaǵdayda nátiyjeler taxtaǵa yaki bolmasa batman qaǵazǵa jazıp barıladı. Eger waqıt bolsa, toparlar bir - birine sorawlar beriwi múmkin. Sabaqtaǵı nátiyje boyınsha talqılaw hám bahalaw boladı. Bunda tómendegidey sorawlar beriw múmkin:

1. Kishi toparlarda islew arqalı qanday nátiyjelerge erisildi?
2. Qanday máseleler óz sheshimin taptı? hám t.b.

Klass oqıwshıların kishi toparlarǵa tómendegishe bóliwimiz de múmkin:

- 1) Gúlmisiz -
- 2) Búlbilmisiz -
- 3) Rayxanbısız -
- 4) Súmbilmisiz -

Oqıwshılardıń hár biriniń qulaǵına sıbırlap shıǵıladı. Soń jubınıdı tap deymiz. Gúller bir toparǵa, búlbiller ekinshi toparǵa, rayxanlar úshinshi toparǵa, súmbiller túrtinshi toparǵa birigedi de, klass oqıwshılarının kishi túrt topar payda boladı. Hár bir topar óz tapsırmaların toparındaǵı oqıwshılar menen birgelesip orınlaydı, olardıń ishinen topar sárdarı orınlangan nátiyjeni oqıp esittiredi hám taxtaǵa ildiredi, tallaydı. Oqıtıwshı tárepinen qanday tapsırma berilgen bolsa, bári orınlanadı.

Kishi toparlarǵa bóliwdiń ekinshi bir túri reńli qaǵazlardıń túrt túrinen oqıtıwshı qıyıp aladı hám olardı jaylastıradı.

Oqıwshılar bul reńli qaǵazlardan ózleriniń qálewı boyınsha saylap aladı. Saylap alǵan reńleri boyınsha kishi toparlarǵa birigedi. Bul kishi toparlarda oqıwshılardıń jumıs islewı úlken nátiyjeler beredi. Birinshiden, eki topar jarıs túrinde tapsırmanı orınlaydı, olar bir - birinen jeńlip qalmaw ushın tez hám shaqqan háreket etedi. Bul usıl oqıwshılardı shaqqan, epshillikke úyretedi. Ekinshiden, máseleni topar oqıwshıları birgelesip sheshedi. Biriniń bilmegenin ekinshisi tolıqtıradı, tolıq juwap beriwege háreket etedi. Hár bir oqıwshınıń pikiri esapqa alınadı. Pikirler juwmaǵı taxtaǵa ildiriledi. Oqıtıwshı túrt topardıń da juwapların salıstıradı hám bahalaydı. Hár bir tapsırma juwabınan soń oqıwshılar álbette, xoshametlenip barılıwı kerek. Bul usıl jaqsı nátiyje beredi.

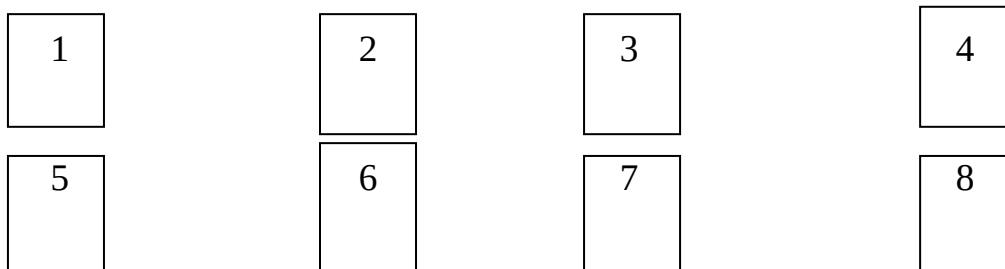
Sonday - aq, kishi toparlarda jumıs islewde este tutatúǵın bir nárese belgilengen waqıt reglamentin esapqa alıw kerek. Ekinshiden, toparlarǵa járdem berip atırǵanda oqıtıwshı óz pikirlerin jasırmay aytıw kerek. Úshinshiden, oqıwshılardıń aytqan pikirleri basqasha kózqaraslarda bolǵan oqıwshılar tárepinen názerde tutilǵan reglament shegarasında tiykarlanǵan sın pikirge alınıwı ya bolmasa talqılanıwı kerek. Tórtinshiden, zárúr jaǵdayda ayılǵan pikirge dúzetiwler kirgiziw kerek, bul nárese pikirdi anıq, durıs hám qısqasha aytıw múmkinshiligin beredi.

5. «Debat» usılı

Debatlar - barlıq oqıwshılardıń óz kózqarasın bildiriwde, pikirler aytısın, sın pikirler bildiriwinde qatnasıwın támiyinlewshi usıl. Bul usıldan paydalanıw sın pikirler aytıwın, kózqarasların rawajlandıradı. Bunda oqıwshılar ózleriniń máselege kózqarasların bildiriwi, onı usınıwı hám jaqlawı kerek. Soń qarsılaslarınıń kózqarasların biykarlawı kerek. Sın pikirler haqıyqattı júzege keltirgen soń oqıtıwshı klass oqıwshılardıń eki toparǵa bólip, pikirler tartısın hawıj aldıradı. Toparlarǵa bir - birine tartıslı tapsırmalar beredi. Bunda oqıtıwshı klasstı eki toparǵa bóledi. Hár eki toparǵa da tapsırma beriledi (eki toparǵa bir - birden tartıslı másele beriledi).

Jazba debatlar.

Shınıǵıw baslanıwdan aldın stollar qoyılıp shıǵıladı. Tórt topar eki stolda qarama - qarsı, biraq bir - birine jaqın jaylasıwı kerek.

Oqıtıwshı oqıwshılarǵa jazba debatlar haqqında túsindirip beriwi kerek:

- debatlar eki tárep wortasındaǵı jazba baylanıs túri;

- debatlar eki oqıwshı yaqı oqıwshılar toparları ortasında óz - ara alıp barılıwı múmkin;

- usı usıl tartıslı, máselen naqıl-maqallardı ótkende, talqılaǵanda paydalı;

- juwap bergen waqtında oqıwshılar tek ǵana ózleriniń dáliylli pikirlerin usınıp qoymastan, basqa táreptiń de tiykarlı dállillerine juwap beredi;

- bul usıl oqıwshılardıń talqılap atırǵan máselesine baylanıslı bilimlerin tereńletedi, pikirlesiw mádeniyatına úyretedi, pikirlerin dáliyllep beriw dárejesin arttıradı;

Bul usılda qatnasıwshılardı segiz toparǵa bólemiz. Toparlardı stollarǵa otırǵızamız. Bul usılda 1 - 4 toparlar temanı qollap - quwatlawın, 5 - 8 toparlar bolsa sheshiw kerekligin túsindiremiz. 1 - topar 5 - topar, 2 - topar 6 - topar, 3 - topar 7 - topar, 4 - topar 8 - topar menen gúrriń ótkeredi. 1 - 4 toparlarǵa qızıl, 5 - 8 toparlarǵa qara reńli flomaster beremiz. Oqıwshılarǵa kestelerdi tanıstıramız hám maydalap túsindiremiz.

1 - 4 toparlarǵa kestelerdi tanıstırıp shınıǵıw baslanıwı ushın signal beremiz. Shınıǵıw juwmaqlanǵannan keyin debatlardı birinshi orınlaǵan toparlar wákili plakatlardı oqıwı kerek. Soń, basqa toparlardan da wákıller óz plakatların oqıp beriwı kerek.

Tema: (Oqıtıwshı tańlaydı) .

Awa.

Siziń eń tiykarǵı tiykarlı dáliylińiz?

Yaq.

Ekinshi táreptiń tiykarlı dáliyline juwap qaytarıń? Siziń eń tiykarǵı tiykarlı dáliylińiz?

Juwap.

Tiykarlı dáliyl

Juwap.

Tiykarlı dáliyl

Juwap.

Tiykarlı dáliyl

Juwap.

Juwmaq.

6. «Birew - birewge úyretedi» usılı

«Birew - birewge úyretedi» usılı - oqıwshılarǵa úyretiwshige aylanıw, belgili bir bilimdi ózlestirgennen keyin joldasları menen pikirlerin bólisiw múmkinshiligin beriw usılı. Bul usıldıń maqseti oqıtıwda oqıwshılarǵa zárúr bolǵan maǵlıwmattı beriw, bir waqıttıń ózinde oqıwshıda maǵlıwmat alıw hám beriwge qızıǵıwshılıq oyatadı. Maǵlıwmat alǵan oqıwshı málim bir waqıt dawamında onı ilajı barınsha kóbirek oqıwshılarǵa jetkiziwi kerek. Bunda ol wóz sherigin tabadı, oǵan óz maǵlıwmatın aytadı hám óz sheriginiń maǵlıwmatın tıńlaydı. Sonnan keyin basqa sherik izleydi.

Bul usıldan paydalanıw waqtında oqıwshı maǵlıwmat alıw hám tarqatıw basqıshlarınan biri sıpatında izlewdiń áhmiyetli ekenin ańlap jetedi, óz pikirin bayan etiwdi, maǵlıwmattı dıqqat penen esitiw hám eslep qalıwdı úyrenedi.

Oqıtıwshı birinshi gezekte oqıwshılarǵa oyın qaǵıydaların túsindiredi. Maǵlıwmat alǵannan soń oqıwshılar málim bir waqıt dawamında maǵlıwmat penen tanısıp shıǵıwı kerek. Sonnan keyin taǵı belgili bir waqıt dawamında hár bir oqıwshı bul maǵlıwmattı tıńlawı hám eslep qalıwı lazım. Oqıwshılarǵa «faktler kartochkası» tańlap alıw jolı menen tarqatıladı. Hár oqıwshı birewden maǵlıwmattıń bir bólegi yaki tolıq fakt jazılǵan kartochka aladı. Uqsas maǵlıwmatlar jazılǵan kartochkalar bolmawı kerek. Barlıq kartochkalardaǵı maǵlıwmatlar jıynalıp maǵlıwmat blogin payda etedi. Belgili waqıt dawamında (0,5 - 1 minut) oqıwshılar kartochkalardaǵı maǵlıwmat penen tanısıp shıǵadı. Sonnan keyin hár bir oqıwshı óz bilimlerin úyretiwi yaki múmkinshiligi bolǵanınsha qatnasıwshılarǵa kóbirek sóz beriwı, sonday - aq, ózin - ózi oqıtıw tártibinde basqa qatnasıwshılardan faktler esitiwi ushın waqıt beriledi (10 - minut).

Oqıtıwshı oqıwshılardıń pikirlerin, qatnasın qollap - quwatlap, olarǵa járdem beriwı kerek.

Juwmaqlap aytqanda, mektep oqıwshılarına sabaqlıqtaǵı hár bir temanı túsindirgende aldınǵı pedagogikalıq texnologiya usıllarınan paydalanıw hám qolaylı, jeńil, nátiyjeli boladı.

JUWMAQ

Qaraqalpaq xalıq naqıl - maqallarınıń atqaratuǵın xızmeti de, basqa xalıq naqıl - maqallarındaǵıday adamlar arasındaǵı qarım - qatnaslardı kórsetedi. Sonıń menen birge, jámiyetlik hám tábiyat qubılısları menen úrp - ádet, salt - sana, tálim - tárbiya, jámiyetlik moral minez - qulıq normaların bir sóz benen aytqanda, xalıq turmısınıń aynası, adamgershilik qaǵıydalarınń shejiresi sıpatında qáliplesken. Naqıl - maqallarda ayılmaytuǵın sóz, ashılmaytuǵın sır joq, derlik. Turmısta bar waqıyalardıń bárininde ózine ılayıqlı boyawı, ornı, bahası beriledi.

Xalqımızdıń ruwxıy mádeniyatınıń qunlı esteligi, onıń bay miyrası folklorlıq shıǵarmalardıń til ózgesheligin úyreniw leksikamızdıń tariyxıy rawajlanıwı, tildıń basqa da ózgesheliklerin izertlewde úlken áhmiyetke iye.

Haqıyqatında da, folklorlıq shıǵarmalar - bul sol xalıqtıń ózi dóretken mádeniyatı, turmısı, kózqarası tariyxın úyreniwde bay dereklerden bolıp tabıladı.

Naqıl - maqallarda ayılajaq oy - pikir qısqa tujırımlı etip beriletuǵın bolǵanlıqtan, sóz shaqapları júdá ónimli substantivlesip keledi hám quramındaǵı sózler antonim túrinde jiyi qollanıladı. Naqıl - maqallardıń tilin analizlep qaraǵanıımızda sóz shaqaplarınıń kópshiliginiń antonim túrinde yaǵnıy qarama - qarsılı mánide keliwin jiyi ushıratıq. Sóz shaqaplarınan atlıq, kelbetlik, almasıq, sanlıq, feyil, ráwish hám «bar», «joq» modal sózleri antonim túrinde jiyi qollanıladı.

1. Atlıq sózler óz-ara antonim bolıp keledi. Anıq, abstrakt, dórendi atlıqlar antonim bolıp keledi.

2. Kelbetlikler antonim túrinde keledi. Tiykar kelbetlikler óz-ara antonim bolıp kópshilik jaǵdayda substantivlesip qollanıladı. Jumısta biz antonim kelbetliklerdi tómendegidey toparlarǵa bólip qaradıq.

1) Adamnıń minez-qulıq belgisin bildiretuǵın antonim kelbetlikler.

2) Adamnıń kemisligin bildiretuǵın antonim kelbetlikler.

3) Adamnıń densawlıǵına baylanışlı qollanılatuǵın antonim kelbetlikler.

4) Adamlardıń sociallıq jaǵdayın bildiretuǵın antonim kelbetlikler.

5) *Adamnıń minez - qılıq xarakterine baylanıslı qollanılatuǵın antonim kelbetlikler.*

6) *Dámdı bildiretuǵın antonim kelbetlikler.*

7) *Kólemdi bildiretuǵın antonim kelbetlikler.*

8) *Táreplerge baylanıslı qollanılatuǵın antonim kelbetlikler.*

9) *Biyiklikke baylanıslı qollanılatuǵın antonim kelbetlikler.*

10) *Túr - tús, reńdi bildiriwshi antonim kelbetlikler.*

11) *Háreketke baylanıslı qollanılǵan belgini bildiretuǵın antonim kelbetlikler.*

Sonday-aq, - lı // - li affiksi arqalı jasalǵan qatnaslıq kelbetlikler - sız // - siz affiksi arqalı jasalǵan kelbetliklerge antonim bolıp keledi.

- lı // - li, - sız // - siz affiksleri arqalı jasalǵan qatnaslıq kelbetlikler sol waqıttıń ózinde hám antonim túrinde hám substantivlesip keledi.

- ǵı // - gi, - qı // - ki affiksleri arqalı jasalǵan qatnaslıq kelbetlikler antonim bolıp keledi.

Naqıl - maqallarda - biy, - ná prefiksi arqalı jasalǵan kelbetlik sózler antonim túrinde keledi.

«Bar - joq» qarama - qarsılı mánili modal sózler kelbetlik sóz jasawshı - lı qosımtası arqalı jasalıp, kelbetliktiń xızmetine ótedi hám antonim kelbetlik túrinde jumсалadı.

3. *Sanlıqlar antonim túrinde keledi.* Sanlıqlar antonim bolıp hám substantivlesip qollanıladı. «Bir», «eki», «mıń» qatarlıq sanlıqları antonim bolıp keledi.

Sonday - aq, naqıl - maqallarda «bir» sanlıǵı «kóp» muǵdar - dáreje ráwishi menen antonim bolıp keledi hám substantivlesip qollanıladı: birdi, kópti.

4. *Almasıqlar antonim bolıp keledi.*

5. *Feyiller antonim túrinde qollanıladı.*

a) *Feyiller bolımlı - bolımsız túrde kelip antonim boladı.*

b) *Shárt meyil formalı feyiller antonim bolıp keledi.*

v) *Feyildiń funksional formaları atawısh feyil kelbetlik feyil hal feyiller antonim boladı.*

Kelbetlik feyiller antonim túrinde ónimli qollanıladı.

a) - ğan // - gen, - qan // - ken formalı kelbetlik feyiller substantivlesip, antonim boladı.

b) - ar // - er, - r formalı kelbetlik feyiller antonim bolıp keledi:

janar - sóner.

v) - man // - men formalı kelbetlik feyiller antonim túrinde keledi.

Alarmanğa altaw az, berermenge besew kóp.

g) - tuġın formalı kelbetlik feyiller antonim boladı. Súydiretuġın da til, kúydiretuġın da til.

2. - ıwshı // - iwshi formalı atawısh feyiller antonim bolıp keledi.

Alıwshı mal tanısa, satıwshığa ne turıs.

b) -mek formalı atawısh feyiller antonim boladı: Eki tuwılıp, eki ólmek joq.

Hal feyiller antonim boladı.

a) - a, - e, - y, - ıp // - ip, - p formalı atawısh feyiller: Jılay - jılay jap qazsań, kúle - kúle suw ishesen.

6. *Ráwishler antonim boladı.*

a) *Waqıt mánisin bildiretuġın ráwish sózler.*

b) *Muġdarlıq mánini bildiretuġın ráwishler antonim túrinde ónimli qollanıladı: Kópke juwırġan, azdan qurı qaladı.*

«Kóp» ráwishi menen «bir» sanlıġı antonim boladı: Kóp awız bir bolsa, bir awız joq boladı.

«Kóp» ráwishi menen san mánisin bildiretuġın «jalǵız» sózi antonim boladı.

v) *Orın ráwishleri antonim boladı.*

6. «Bar», «joq» modal sózleri antonim boladı: Sáleemde bar qaynağa, sarqıtta joq qaynağa.

Jumıstıń ekinshi babı «Naqıl-maqallardı oqıtıwda aldınǵı pedagogikalıq texnologiya usıllarınan paydalanıw» dep ataldı. Aldınǵı pedagogikalıq texnologiyalardıń júdá kóp usılları bar.

Bul usıllardan oqıwshınıń jası, psixologiyalıq ózgeshelikleri, bilim dárejesine qarap paydalanıw múmkin. 5 - 6 - 7 - klasslarda «Aqılıy hújim», «Kishi toparlarda

islew», «Sinkveyn», «BBB usılı» (biler edim, biliwdi qáleymen, bilip aldım), «Maǵan sońǵı sózdi berin», «Test» usıllarınan paydalanıw joqarı nátiyjelerdi beredi.

Joqarı klasslarda usı usıllar menen birge, «Debatlar» (jazba hám awızeki), «Kóz - qarasın bolsın», «Hár kimge hár kim úyretedi», «Kubikler», «Insert», «Issı kartoshka» usıllarınan orınlı paydalanıw sabaqtın sıpatınıń joqarı dárejede bolıwı menen birge, oqıwshılardıń insan sıpatında qalıplesiwinde, hár qanday jaǵdayda da jeke óziniń kózqarasına iye bolǵan, erkin pikirley alatuǵın insan bolıwında úlken járdem beredi.

«Aqılǵı hújim» - klasstaǵı hár bir oqıwshıǵa oqıtıwshınıń bergen sorawına óz pikirini bayanlawǵa múmkinshilik beretuǵın usıl bolıp tabıladı. Oqıtıwshı sabaqta «Bilemen, bilgin keledi, bilip aldım» usılın qollanǵanda oqıwshılardıń búgingi sabaqta kóbirek neni úyregisi keletuǵının kestege qarap bilip alǵannan keyin tiykarınan, oqıwshılardıń bilgisi keletuǵın nárselerine kóbirek toqtaydı.

«Romashka» usılı naqıl-maqallardı túsindiriwde oqıtıwshı bul usıldı qollanǵanda basqa usıllardaǵıday etip oqıwshılardıń ózlerine jumıs isletedi. Hár bir topar oqıwshıları oylasa otırıp birgelikte naqıl-maqallar haqqında ózleriniń pikirlerin, túsiniqlerin hám naqıl-maqallarǵa tiyisli mısallar jazıp, naqıl-maqallardıń ne ekenin ózleri tabıwǵa, durıs juwap beriwge hám basqa toparlarǵa salıstırǵanda jaqsı baha alıwǵa háreket etedi. Sonıń nátiyjesinde naqıl-maqallardıń qollanılatuǵın orınları belgili dárejede málim boladı. Oqıtıwshı sabaqtın sońında pikirlerge juwmaq jasap, sol pikirler nátiyjesinde oqıwshılarǵa naqıl-maqallardıń ne ekenin túsindiriwge erisedi.

Kishi toparlarda islew usılı sabaq waqtında oqıwshılardıń bir - biri menen birgelesip, hár bir toparǵa berilgen tapsırmalardı kishi topar bolıp orınlawında hám qaysı topar tezirek juwap beredi degen maqsetti alǵa qoyıp, tez, shaqqan, sapalı juwap beriwde úlken áhmiyeti bar.

Debatlar - barlıq oqıwshılardıń óz kózqarasın bildiriwde, pikirler aytısın, sın pikirler bildiriwinde qatnasıwın támiyinlewshi usıl. Bul usıldan paydalanıw sın pikirler aytıwın, kózqarasların rawajlandıradı.

Ulıwma juwmaqlap aytqanda, qaraqalpaq xalıq dúrdanaları esaplangan naqıl-maqallardı jıynaw, olardı úyreniw hám mektep oqıwshılarına jańa usıllar arqalı úyretiw júdá áhmiyetli.

Paydalanılğan ádebiyatlar

1. Абдиназимов Ш. Махмуд Қашғарийдің «Девону - луғат - ит турк» мийнети хәм қарақалпақ тилиндеги айырым нақыл-мақаллар. Өз РИА ҚҚБ Хабаршысы, Нөкис, 2006, №4.
2. Бердимуратов Е., Дәўлетов А. Хәзирги қарақалпақ тили. Нөкис, 1979.
3. Бердимуратов Е., Дәўлетов А. Тил билимине кириспе. Нөкис, 1988.
4. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. Нөкис, 1990.
5. Бекбергенов А. Қарақалпақ тили бойынша изертлеўлер. Нөкис, 1971.
6. Болғанбаев Ә. Қазақ тилинің лексикологиясы. Алматы, 1988.
7. Дәўқараев Н. Шығармаларының толық жыйнағы. II том, Нөкис, 1977.
8. Девону - луғотит турк. Индекс, Тошкент, 1967.
9. Жуматова Н. Ўзбек халқ мақолларидаги ранг билан боғлиқ рамзий образлар. Ўзбек тили ва адабиёти журналы. Тошкент, 1977, №6.
10. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилинің қысқаша фразеологиялық сөзлиги. Нөкис, 1985.
11. Ешбаев Ж. Нақыл-мақаллардың көркем образлылығы. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы. 1974, 23 - август.
12. Өтениязова Х. Қарақалпақ нақыл-мақалларында турмыслық лексиканың қолланылыўы ҳақында. Өз РИА ҚҚБ Хабаршысы, Нөкис, 2000, №5.
13. Қарақалпақ тилинің мәселелери. (Илимий мақалалар топламы). Нөкис, 1999.
14. Қарақалпақ тил билиминиң гейпара мәселелери. Нөкис, 1994.
15. Пирниязов Қ., Пирниязова А. Қарақалпақ тилинің лексикасы. Нөкис, 2004.
16. Насыров Д., Доспанов О., Бекбергенов А., Сайтов Д. Қарақалпақ әдебияты классиклери шығармаларының тили. Нөкис, 1995.
17. Нурмаханова А. Нақыл-мақаллар фразеологизмлердің ажыралмас бөлеги сыпатында. Өз РИА ҚҚБ Хабаршысы, Нөкис, 2000, №5.

18. Ҳазирги қарақалпақ тили раўажланыўының айырым мәселелери. Нөкис, 1993.
19. Тилларни қиёсий-типологик ўрганишнинг долзарб муаммолари. II Халқаро симпозиумнинг материаллари. Термиз, 2004.
20. Хожанов М. Қарақалпақ фразеологизмлари ҳам нақыл-мақалларида орнитонимлардиң қолланылыўы. Ёмиўдәрья, 2012, №2.

Misal aling'an kitap

1. Қарақалпақ фольклори. Қарақалпақ халық нақыл-мақаллары. IV том, Нөкис, «Қарақалпақстан», 1978.